

Hannah Arendt en het zionisme

Een kritische analyse van het Joodse bankwezen en het streven naar een Joods tehuis

Naam: Silvijn Korten – 446192

Begeleider: prof. dr. M. Huijer

Adviseur: prof. dr. H. A. Krop

Hoofdstudie: International Bachelor Economics and Business Economics

Woordenaantal: 15.969

Datum definitieve versie: 23-06-2020

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Kennismaking met Israël.....	2
Scriptieonderzoek	3
Hannah Arendt	4
Hoofdstuk 1 – Hannah Arendts reflecties op het zionisme	6
Het vroege zionisme	6
Kritiek op Herzls zionisme	6
Een Joods leger.....	8
Het Palestijnse vraagstuk.....	8
Crisis binnen het zionisme.....	9
Hannah Arendt als zionist?.....	10
Hoofdstuk 2 – Ontwikkelingen binnen het Joodse bankwezen en de effecten van antisemitisme	12
Het ontstaan van een Joodse financiële sector.....	12
Sociaaleconomische ontwikkelingen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	13
De opkomst van het maatschappelijk antisemitisme	14
Hofjoden en een modern antisemitisme	14
Joodse kredietverstrekkers als instrumentele pion	15
Hoofdstuk 3 – Arendts reflectie op het Joodse bankwezen en de invloed op het zionisme	17
Joodse bankiers en antisemitisme.....	17
Zionisme als reactie op het antisemitisme.....	17
Kritiek op de Joodse politiek.....	18
De Joodse bankierssector en het zionisme	19
Hoofdstuk 4 – Het gedachtegoed van Arendt en het hedendaagse zionisme	21
Een onafhankelijke Joodse staat.....	21
Israëliisch nationalisme	22
Het vredesproces met de Palestijnen	23
Diversiteit en verdeeldheid in de Israëlische maatschappij.....	23
Discussie	26
Het Eichmannproces.....	26
Arendt en de ultraorthodoxe gemeenschap in Israël.....	27
Progressief Israël en Hannah Arendt	27
Het belang van Arendt.....	28
Conclusie	30
Bibliografie	32

Inleiding

Kennismaking met Israël

Eind april 2017 bracht ik met een studiereis mijn eerste bezoek aan Israël. Bij de aanmelding voor deze reis dacht ik vaak aan de verhalen die mijn ouders vertelden over hun korte maar indrukwekkende reis naar Haifa, Tel Aviv en Jeruzalem en hoe ik als klein kind nieuwsgierig hiernaar luisterde. Een land met enerzijds een moderne en progressieve stad als Tel Aviv maar anderzijds een religieuze conservatieve gemeenschap in de oude stad van Jeruzalem. Een land waar een screening en de vraag “Draagt u een wapen bij u of heeft u ander explosief materiaal in uw bagage?” bij aankomst een onderdeel van de standaardprocedure is. Een land waar terrorisme en oorlog een grote rol spelen maar men desondanks een Joodse staat stichtte. Deze verhalen hoorde ik als kind met grote interesse aan en er ontstond voor mij een wolk van mystiek en avontuur rond dit land. Toen ik geselecteerd werd om mee te gaan op deze studiereis was ik dan ook verheugd om de spanning van mijn kinderlijke perceptie te trotseren.

Mijn avontuurlijke verwachtingen werden niets minder dan werkelijkheid. Met grote verwondering heb ik deze rondreis door het land ervaren, zowel op culturele, gastronomische en politieke fronten. Het dagelijks leven van de Israëliërs, de identiteitsvraag die de maatschappij beïnvloedt evenals de innovatiedrift om een jong land tot bloei te laten komen hebben diepe sporen in mijn gedachten nagelaten. De studiereis vond plaats in een periode van belangrijke Israëlische feest- en gedenkdagen. Jom Hashoa, de herdenkingsdag voor de zes miljoen Joodse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, Jom Hazikaron, de herdenkingsdag voor alle slachtoffers van oorlogen en terroristische aanslagen gerelateerd aan het verkrijgen en verdedigen van de Israëlische onafhankelijkheid en Jom Ha’atsmaoet, de feestdag voor de Israëlische onafhankelijkheid vielen allemaal binnen de reisperiode. De eensgezindheid op Jom Ha’atsmaoet waarin de straten van Jeruzalem gevuld waren met breakdancende orthodoxe Joden en de homoseksuele gemeenschap naast de Israëlische vlag ook de regenboogvlag hees, toonde aan dat ik in een diep verdeeld land was beland dat ook een geweldige mate van saamhorigheid kon hebben. De herdenkingen van oorlogsslachtoffers op Jom Hashoa en Jom Hazikaron waar na het horen van het luchtalarm de hele samenleving stilvalt, auto’s op snelwegen naar de vluchtstrook uitwijken en bestuurders naast hun auto gaan herdenken, treinen stoppen met rijden, vliegtuigen niet mogen landen op Ben Gurion Airport en alle bezoekers van de normaal zo drukke markten van de Oude Stad van Jeruzalem een geruisloos eerbetoon geven aan alle slachtoffers van de Shoa en de latere oorlogen binnen het Israëlische grondgebied gaven mij een emotionele band met het land. De sfeer rond deze feestdagen liet mij iets zien wat ik in mijn leven nog nooit had meegemaakt. Bij terugkomst van deze reis wist ik heel zeker dat mijn ontmoeting met Israël nog niet was beëindigd.

In het eerste semester van mijn derde en laatste jaar als economiestudent deed de kans zich voor om op uitwisseling te gaan en wist ik direct wat ik ging kiezen. Ik wilde terug naar Israël. Het ontbreken van een uitwisselingsovereenkomst gaf me de ultieme vrijheid mijn eigen studieperiode te organiseren. Van juli tot december 2018 ben ik gaan studeren aan de universiteit van Tel Aviv. Voorafgaand aan mijn semester ben ik begonnen met het intensief leren van de Hebreeuwse taal. Naderhand ben ik in de geschiedenis en het verhaal achter de staat Israël gedoken. Het moeten integreren in de Israëlische samenleving verhelderde stapje voor stapje de avontuurlijke en mysterieuze waas die rond mijn ervaringen van de eerste reis hing. Buiten mijn studieprogramma in Tel Aviv volgde ik ook vakken van de Double Degree opleiding filosofie waardoor ik dus zowel Westers georiënteerd werk als specifiek Israëlisch materiaal las. Mijn fascinatie voor het werk van Hannah Arendt begon in deze periode toen ik bij het vak Critique in aanraking kwam met haar filosofie. Haar kritische blik op de tijd

waarin zij leefde, in het bijzonder op het totalitarisme en haar invloedrijke verslag van het Eichmannproces, fascineerde mij vanaf het begin. Maar door mijn verblijf in Tel Aviv kwam ik ook in een tegenstrijd terecht. De reacties van Israëliërs als ik een gesprek over Hannah Arendt begon waren tamelijk extreem. Enerzijds kreeg ik vaak een vurig betoog over waarom Arendt een immorele filosofe is en haar uitspraken het Joodse volk niet ten goede komen. Anderzijds kreeg ik geregeld een genuanceerdere reactie die Arendts werk niet wegwijsde en het als onderdeel van een kritische discussie over Israël zag. Na in december weer in Nederland te zijn teruggekeerd was ik tal van praktische ervaringen rijker en had ik Israël en gebieden op de Westelijke Jordaanoever beter leren kennen. Maar de vraag over Hannah Arendt was nog niet beantwoord. Het was mij duidelijk dat ik voor een antwoord hierop nogmaals terug zou moeten gaan.

In augustus 2019 was ik weer in de gelegenheid om een bezoek te brengen aan Israël. Ik besloot een kortdurende intensieve taalcursus Hebreeuws te volgen om mijn kennis bij te spijkeren en weer voor een maand in Tel Aviv te kunnen zijn. De vraag over Arendt en haar kritische visie spookte nog door mijn hoofd en ik zag mijn kans schoon om in deze periode van relatieve stabiliteit het gebied rond de Gazastrook te bezoeken om in de buurt van het enige hermetisch afgesloten gebied van het land te komen en met vredesactivisten te spreken. Deze ervaring heeft mij een completer beeld gegeven van de conflicten en situatie in de regio waardoor ik terugkeerde met nog meer vragen dan antwoorden. Israël is een uniek en bijzonder land en door steeds meer van het gebied te weten te komen ontstond er voor mij een nog grotere drang alle onderliggende verhalen te ontdekken.

Scriptieonderzoek

Hannah Arendt kwam direct naar boven als startpunt voor een systematischere en diepere analyse van Israël. De gespletenheid die haar ideeën in de Israëliërs samenleving kunnen creëren toont aan dat zij een gevoelige snaar weet te raken, een snaar die wellicht meer kan vertellen over het verhaal van Israël. Deze bachelorscriptie grijp ik aan als moment om Israël beter te proberen te begrijpen en de rol van Arendts filosofie hierin te plaatsen. Maar om Israël te begrijpen is het onmogelijk om de geschiedenis die vooraf ging aan de stichting van deze staat te ontwijken. Een lange periode van historische ontwikkelingen en gebeurtenissen speelden een onvermijdelijke rol in de stichting van Israël als Joodse staat. Om tot een uiteindelijke onafhankelijkheid te komen is er ook een leidend gedachtegoed nodig waarop men zich kan beroepen. Voor Israël is dit het zionisme geweest wat de emancipatie van het Joodse volk heeft gepropageerd en op politiek vlak is verworven met een streven naar zelfbeschikking en een eigen grondgebied (Waxman, 1987). De termen 'zionisme' en 'zionist' hebben vandaag de dag echter zoveel verschillende intenties dat een eenduidige definitie niet gemakkelijk voor handen is. Ook de connecties en generalisaties die gemaakt worden tussen het zionisme en het wereldwijde Jodendom om zo regelmatig tot uitbarstingen van antisemitisme te komen zijn een dringende reden om een grondige analyse van deze politieke ideologie te maken (Wistrich, 2004). Het gedachtegoed van Hannah Arendt die vanuit haar Joodse achtergrond kritisch naar de ontwikkelingen rond het zionisme en Israël keek, is daarom een goed startpunt van een onderzoek naar deze kwestie. De onderzoeksvraag van deze scriptie is:

Wat is Hannah Arendts kijk op het Zionisme en welke rol spelen ontwikkelingen van de Joodse bankierssector hierin?

Buiten haar kijk en kritiek op het zionisme benadert Arendt de ontwikkelingen rond de Joodse politiek en het streven naar een eigen staat ook vanuit een historisch perspectief. Zij doorgrondt hierin processen en ontwikkelingen die een directe invloed hadden op Joden en

hun plaats binnen de maatschappij. Een terugkomend fenomeen in deze geschiedenis is het antisemitisme. Arendt behandelt dit fenomeen in haar historische analyse uitvoerig en probeert aan de hand van de verhoudingen binnen de maatschappij te verklaren wat de drijfveren voor antisemitisme zijn. De sociaaleconomische omstandigheden van bepaalde bevolkingsgroepen zijn hierin cruciaal, evenals factoren als macht en vermogen. Het Joodse bankwezen en ontwikkelingen binnen deze sector zijn daarom van belang voor een goede beschouwing van Arendts werk over het antisemitisme en het zionisme. De relatie tussen Jodenhaat, welvaart en macht kan zo getraceerd worden om dit op Arendts visie van het zionisme te betrekken. De volgende deelvragen worden per hoofdstuk behandeld:

- *Wat omvat het Zionisme volgens Hannah Arendt?*
- *Wat zijn de historische ontwikkelingen die plaatsvonden binnen het Joodse bankwezen in de achttiende tot twintigste eeuw en wat zijn hun drijfveren? In hoeverre zijn er effecten gelieerd aan het antisemitisme?*
- *Hoe verbindt Arendt het vroege en moderne antisemitisme met het Zionisme? Welke rol speelt het Joodse bankwezen hierin?*
- *Wat betekent het denken van Arendt voor de praktijk van het Zionisme?*

Hannah Arendt

Haar Joodse identiteit en haar grote betrokkenheid bij de ontwikkelingen van de tijd waarin zij leefde, zetten Hannah Arendt ertoe aan zich in een groot aantal werken uit te laten over Joodse kwesties en het zionisme. Geboren, in 1906, en getogen in Duitsland maakte zij de opkomst van het nazisme mee. In Marburg studeerde ze bij Martin Heidegger, met wie ze een korte maar intense liefdesaffaire had. Heidegger sympathiseerde later met de nationaalsocialistische NSDAP beweging en sprak openlijk zijn steun aan Hitler uit. Dit was een grote schok voor Arendt en lijkt grote invloed te hebben gehad op haar werken over het Joods-zijn en zionisme. In 1933 ontvluchtte ze Duitsland, waarna ze in Parijs gedurende zes jaar actief was binnen de “Jeugd-*Aliya*” beweging die jonge Joden hielp te vluchten naar Palestina. Hier zette Arendt haar zionistische gedachtegoed om in actie totdat ze in 1941 wist te vluchten uit een interneringskamp in Zuid-Frankrijk en zich vestigde in New York. Ze volgde daar de ontwikkelingen in Europa op de voet en werd een vooraanstaande intellectueel. Vooral binnen de gevluchte Duits-Joodse gemeenschap publiceerde Arendt kritische reflecties over de ontwikkelingen binnen het politiek zionisme en de verschrikkingen van de Holocaust. Dit maakt haar binnen de Joodse gemeenschap niet altijd een geliefd persoon (Passerin d’Entreves, 2019 & Kohn, 2007).

Uitsluiting, instabiliteit en controverses zijn een onlosmakelijk deel van Arendts leven. De invloed van haar verblijfplaats en de snel veranderende historische periode waarin zij leefde is in haar werk duidelijk te herkennen. Haar werk is hierdoor vaak moeilijk te doorgronden en kan onsamenhangend overkomen. Waar ze eerst een fel voorstander van een bepaalde positie is, kan zij na grondige reflectie een tegengestelde positie innemen. Dit is geen beperking van haar als filosoof maar veeleer een indicatie voor haar oprechtheid waar we toegang tot krijgen via haar gedachtegoed. Haar relevantie is groot, vooral binnen onze moderne wereld en voor de toekomst van de staat Israël. Toenemend antisemitisme en de gemakkelijker waarmee bepaalde kritiek op het zionisme de geschiedenis van de 20^e eeuw lijkt te vergeten zijn zaken die onze maatschappij ernstig schaden en waar het zaak is om kordate actie te ondernemen. Ondanks haar niet altijd consistent ogende filosofie is Arendt mijn favoriete denker door de scherpte en eerlijkheid van haar redeneringen. Haar werk verdient het om steeds weer te worden herlezen.

Het vervolg van deze scriptie zal per hoofdstuk Arendts filosofie belichten vanuit een bepaald perspectief. Het eerste hoofdstuk behandelt Arendts gedachtegoed en werk over het zionisme. Wat moet volgens haar toegeschreven worden aan deze stroming? Het tweede hoofdstuk linkt haar analyse van het antisemitisme aan de ontwikkelingen binnen de Joodse bankierssector. Het derde hoofdstuk richt zich op het verbinden van deze analyses en bespreekt hoe Arendt de invloed van de Joodse bankierssector op het zionisme benadert. Hoofdstuk vier bespreekt de hedendaagse praktijk van het zionisme. Wat is de invloed van Arendts gedachtegoed op de staat Israël? Ten slotte geven de Discussie en Conclusie een overzicht van de belangrijkste elementen van Arendts werk en hoe het grote publiek destijds haar werk ontving. Op basis van deze informatie concludeer ik dat we niet om Arendts vooruitziende blik heen kunnen en dat haar kritische analyse van grote relevantie is voor de politieke praktijk van het zionisme.

Hoofdstuk 1 – Hannah Arendts reflecties op het zionisme

Het vroege zionisme

Om een compleet beeld te krijgen van het zionisme is het van belang na te gaan wat de oorsprong van de term is. Nathan Birnbaum (1893, p. 13), een Oostenrijks-Joodse journalist en filosoof, is een van de eersten die het woord ‘zionisme’ gebruikt. De term is een afgeleide van het woord Zion dat verwijst naar Jeruzalem. Aan het einde van de 19^e eeuw ontstonden in Oost-Europa grassrootsbewegingen die zich keerden tegen de assimilatie van Joden in de Europese gemeenschappen. Door oplaaiend antisemitisme en vooroordelen over Joden was het volgens Birnbaum (1893, p. 9) onmogelijk om een Joodse manier van leven aan te houden. Veel Joden probeerden zich daarom van hun zichtbare Joods-zijn te ontdoen en voegden zich naar de nationale gebruiken en cultuur om een zo onopvallend mogelijk leven te leiden. Het feit dat Joden in Europa geen of zeer beperkte burgerrechten hadden en vaak in gesegregeerde getto's woonden versterkte de assimilatiehouding. Zij wilden voor hun eigen veiligheid liever geassocieerd worden met de nationale meerderheid dan als kwetsbare minderheid te worden gezien. Volgens deze grassrootsbewegingen zorgde dit assimilatieproces voor het langzaam verdwijnen van Joodse gebruiken en de Joodse identiteit. Zij streefden naar het creëren van een Joods thuisland dat zou zorgen voor een opleving van de Joodse materiële en morele kracht. De Joden zouden zo niet langer als vogelvrij volk in Europa wonen omdat een staatsrechtelijke partij zou kunnen opkomen voor de belangen van de Joodse gemeenschap (Birnbaum, 1893, p. 12). Dit betekende voor Birnbaum (1893, p. 12) niet dat alle Joden uit Europa moesten vertrekken. Het thuisland dat gevestigd diende te worden in Palestina zou een nationaal centrum voor het Jodendom zijn waar de Joodse cultuur en de Hebreeuwse taal konden opleven. De intentie was niet om alle Joden in één land te verenigen. Het thuisland zou een plek zijn waar Joden uit de meest repressieve Europese politieke regimes zouden terechtkunnen. De Joden die in Europa zouden blijven dienden zich daar hard te maken voor een vergaande emancipatie om uiteindelijk als volwaardige burgers geaccepteerd te worden. Birnbaum zag de stichting van een Joods thuisland niet als ultieme oplossing voor de situatie van de Joden in Europa maar als een proces dat de Joodse identiteit aan kracht zou doen winnen. Zijn focus op een culturele ontwikkeling in Palestina plaatst hem in de categorie van het ‘culturele zionisme’.

Na de publicatie van Theodor Herzl's (1896/2010) beroemde pamflet “*Der Judenstaat*” krijgt het zionisme een georganiseerd politiek karakter. Het eeuwige en altijd aanwezige antisemitisme zorgt er volgens Herzl voor dat de Joden nergens thuishoren. Het Joodse volk kan pas in vrede wonen als het zelf een staat sticht. In 1897 richt Herzl daarom de Zionistische Wereldorganisatie op en bedrijft hij tot op het hoogste niveau diplomatie om internationaal politieke steun voor een Joods land te verkrijgen (Kornberg, 1993, p. 186). Herzl zag de verbindende kracht van het Joodse volk in het stichten van een onvoorwaardelijke Joodse staat die vooral op politiek niveau vorm moest krijgen om zo als veilige haven voor alle Joden te dienen. Deze politieke focus van het zionisme is tot vandaag de dag de meest invloedrijke stroming, waardoor het cultureel zionisme van denkers als Birnbaum naar de achtergrond is verdwenen. In het vervolg beperkt deze scriptie zich tot de politieke visie op het zionisme.

Kritiek op Herzls zionisme

Hannah Arendt (1938-1939) zag het oplaaiende antisemitisme in Europa net als Birnbaum en Herzl als bedreiging voor de Joden en hun leven aldaar. De tegenstelling tussen het standpunt van assimilatie en de activistische houding van de zionisten speelt een belangrijke rol in Arendts kritische analyse van het zionisme die ze schreef tijdens haar verblijf in Frankrijk.

Door de politieke omstandigheden aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw wilden veel Europese Joden niet zichtbaar Joods leven. Om niet op te vallen in de samenleving leidden zij levens die niet te onderscheiden waren van de leefwijze van de nationale meerderheid. Dit proces was niet uniek voor deze historische periode. Veel Joden hadden in reactie op vervolging en uitsluiting van Joodse gemeenschappen al eerder in de geschiedenis gekozen voor een geassimileerde levensstijl. Sterker, deze manier van leven was voor veel Joden de normaalste zaak van de wereld, velen voelden zich sterk verbonden met de nationale cultuur en maatschappij. Zo trok Max Arendt, de grootvader van Hannah, trok zijn Duits-zijn nooit in twijfel. Hij heeft deze trots overgebracht aan zijn familie, waardoor Hannah zich altijd fervent Duitse voelde (Young-Bruehl, 2005, p. 65). De zionistische Joden daarentegen zagen zich door de politieke omstandigheden genoodzaakt om een 'princiële afstand' tussen hun Joods-zijn en nationale identiteit te handhaven. Zij voelden zich niet in de eerste plaats Duitser of Nederlander maar Joods, terwijl dit bij de geassimileerde Joden andersom was. Deze duale verhouding in het zionistische gedachtegoed is volgens Arendt (1938-1939) van problematische aard. De zionisten zagen de Joden en de rest van de bevolking als aparte groepen, als twee "natuurlijke stoffen", waarbij de eeuwige substantie van de Joden en de eeuwige substantie van de nationale meerderheid constant in interactie waren. Oplaaierende Jodenhaat vond zijn weg omdat de Joodse partij alsmaar mee bewoog met het maatschappelijke sentiment ook al zocht de nationale meerderheid uiteindelijk de vernietiging op. Herzl gebruikte deze "natuurlijke" metafoor om duidelijk te maken dat de Joden enkel veilig waren voor het eeuwige antisemitisme als zij een eigen thuisland zouden hebben. Arendt verwierp deze redenering en vond dat zo de Joodse belangen in Europa vergeten werden. Door alleen op Palestina te focussen als Joods thuisland waar men verschoond was van antisemitisme wekte ten onrechte de impressie dat er alleen daar Joodse belangen waren. Deze zionistische belangen zouden vervolgens alleen gerealiseerd kunnen worden met hulp van welgestelde Joden. Zij zouden de enigen zijn die door hun financiële middelen voldoende internationale politieke steun zouden weten te verkrijgen voor het stichten van een Joodse staat. Het viel dan te betwijfelen op welke idealen de staat uiteindelijk opgebouwd zou worden. Herzls zionisme leunde volgens Arendt (1938-1939) nooit op een juiste analyse: hij greep iedere gelegenheid aan om de belangen van Palestina te verdedigen zonder enige aandacht te hebben voor de echte problemen in de Europese diaspora.

Arendt (1941) vervolgde haar kritische analyse na aankomst in New York. Ze was inmiddels van mening dat het niet toereikend was om antisemitisme als primaire reden voor het stichten van een Joodse staat te gebruiken omdat "men voor antisemitisme alleen op de maan veilig is". Het Europese Jodendom zou haar politieke vizier niet volledig op Palestina moeten richten, maar vooral ook op Europa. Nationaal volksherstel en zelfemancipatie waren concrete eisen waarvoor de Europese Joden zich hard moesten maken. Arendt (1941) ziet in deze aanpak de meest effectieve manier om daadwerkelijk het zionistische ideaal te bewerkstelligen en de Joden een "thuis" te geven in de Europese landen waar zij woonden. Dit betekent echter niet dat Arendt het zionistische project in Palestina verwierp. Ze was gefascineerd door de eerste nederzettingen in het huidige Israël die bestonden uit zionisten die naar het toenmalige Britse mandaatgebied vertrokken om daar door arbeid en collectiviteit in de kibboetsen een Joods proletariaat te ontwikkelen. Het volk dat met het product van zijn arbeid de aarde rijker maakte en in die strijd aantoonbaar de dood boven de gediensstigheid koos moest als gelijke en vrije behandeld te worden (Arendt, 1941). Het politiek zionisme van Herzl leidde volgens haar echter tot een groep militante zionisten die ze "revisionisten" noemde. Arendt verwerpt deze revisionistische methode en geeft de voorkeur aan de landbouwontwikkelingen binnen de kibboetsen als aanpak voor de opbouw van een Joods tehuis.

Een Joods leger

In een kritisch stuk dat ze naar *Aufbau*, een krant voor Duitssprekende Joden, stuurde uit Arendt (1942a) deze afkeer tegen de revisionistische zionisten. De revisionisten zijn volgens haar ‘fascisten’ en ze bekritiseert de militaire groepering Irgoen vanwege de terreurmethode die deze zowel tegen Arabieren als andere zionisten in Palestina gebruikt. Gedurende het Britse mandaat brachten de revisionisten door gebruik van geweld en terreur een duidelijke boodschap over aan de massa’s, terwijl de gematigde zionisten nauwelijks actie ondernamen. De revisionisten haalden ook het stichten van een Joods leger aan voor propagandadoeleinden. Hoewel Arendt een voorstander van een Joods leger was, voorzag zij dat een leger invloed van de revisionisten zou versterken. Dat zou de situatie in Palestina verslechteren en daarom stond zij huiverig tegen de oprichting van een Joods leger door een comité van revisionistische zionisten (Young-Bruehl, 2005, p. 254).

Het stichten van een Joods leger neemt naarmate de Tweede Wereldoorlog vordert een prominentere rol in Arendts gedachtegoed. Haar eerdere huivering tegenover een Joods leger onder het bewind van revisionisten pareert ze door met haar collega Joseph Maier een eigen groep op te richten. ‘Die jungjüdische Gruppe’ met Arendt aan het roer wordt vanaf dat moment de spreekbuis voor een alternatieve manier van het stichten van een Joods leger (Young-Bruehl, 2005, p. 252). Herzls aanpak van politiek en diplomatie ‘van boven’ bedrijven wierp geen vruchten af. Bovendien maakte de intensivering van fascistische regimes het voor de Joden vanaf eind 1938 onmogelijk om zich te mengen in de realpolitiek van de gevestigde machten. Het Joodse volk moest volgens Arendt (1942b) vechten voor zijn voortbestaan en de oprichting van een Joods leger was daarom onvermijdelijk. De Joden zouden ‘als een Europees volk’ mee moeten vechten tegen Hitler (Young-Bruehl, 2005, p. 249). Doordat het zionisme nooit een echte volksbeweging is geweest is dit plan nooit tot uitvoering gebracht. Dat kwam omdat invloedrijke personen binnen de zionistische beweging zonder unanieme steun van de Joden zelf met andere staatslieden over het Joodse volk onderhandelden. Vanwege deze werkwijze hechtte de zionistische beweging veel waarde aan de Balfour-verklaring. In 1917 stuurde de Britse minister van buitenlandse zaken een brief aan de tweede baron Rotschild waarin hij stelde dat het Britse mandaat welwillend stond tegenover de vestiging van een nationaal tehuis voor het Joodse volk in Palestina (Balfour, 1917). Deze verklaring was voor de zionistische organisatie een belangrijk document waarin de legitimiteit van de staat Israël beschreven stond. Arendt (1942b) hoopte dat de Amerikaanse democratische traditie ervoor zou zorgen dat de Amerikaanse leden van de zionistische beweging intern veranderingen doorvoerden om de organisatie democratischer te maken. Het Joodse volk kon zo van onderop gepolitiseerd worden en daarmee ook de politiek met betrekking tot Palestina. De zionistische beweging zou zo zijn focus op het ‘natuurlijke antisemitisme’ en het vertrouwen op de Balfour-verklaring achter zich laten en echte politiek gaan bedrijven. De zionistische beweging die nu echt namens het Joodse volk sprak, kon zich op deze manier verzetten tegen zijn vijanden en zijn politieke beleid baseren op de realiteit in Palestina en de vrijheidswil van het Joodse volk (Arendt, 1942b).

Het Palestijnse vraagstuk

Niet alleen de zionistische politiek en de ingezette beleidskoers van de zionistische beweging waren een struikelblok voor de opbouw van een succesvolle Joodse staat in Palestina. Arendt (1944a) besteedde ook aandacht aan de spanning die zou ontstaan tussen Joden en Arabieren in het Palestijnse grondgebied. Toenadering tussen Joden en Arabieren was een vereiste om een onstabiele situatie in Palestina te voorkomen. Het gebied wordt omringd door Arabische landen, waardoor het surreëel is te denken dat alleen Joden in Palestina zouden kunnen wonen. Kleine onrechtvaardigheden tegen de Palestijnse Arabieren waren volgens Arendt

(1944a) verwerpelijk want er bestond geen ‘hogere rechtvaardigheid’ voor het Joodse volk ten opzichte van de Palestijnse Arabieren. De Zionistische Organisatie zag de noodzaak van deze toenadering totaal niet in door een beleid te voeren dat enkel vanuit een Joods perspectief redeneerde. Maar in Palestina zelf zag Arendt (1944a) een initiatief dat als voorbeeld kon dienen en baanbrekend kon zijn. De Palestijnse Liga voor Joods-Arabische overeenstemming en samenwerking is een groep die arbeiders en intellectuelen oprichtten met als doel Palestina tot Joods tehuis te maken maar onder permanente overeenstemming met de Arabische bevolking. Het lokale bestuur moest een binationaal karakter krijgen. Zowel Joden als Arabieren zouden hierin plaatsnemen en de nationaliteit van beide groepen zou gewaarborgd blijven binnen het grondgebied. Om stabiliteit voor de staat als geheel te bewerkstelligen zou het toetreden tot een federatie met de omliggende landen. Het zoeken van toenadering op een toegankelijk lokaal niveau was volgens Arendt van belang om wederzijds begrip te krijgen. Dit kon vervolgens naar een hoger niveau worden uitgebreid in een regionale context met omliggende Arabische landen. Actieve participatie in de publieke ruimte is hiervoor noodzakelijk. Deze analyse legt het fundament voor Arendts latere werk over de basis van politieke actie (Passerin d’Entreves, 2019). Juist deze aanpak zou het Joodse volk in Palestina een grote dienst bewijzen.

Maar, constateert Arendt (1944b), in plaats van deze toenadering te zoeken vermeldde de Zionistische Organisatie het bestaan van de Palestijnse Arabieren niet eens in haar beleidsstukken. De Amerikaanse Zionistische Organisatie eiste Palestina ‘ongereducerd en ongedeeld’ op zonder andere belangen in acht te nemen. Zelfs tegenstanders van deze politiek keurden de resolutie goed. De arbeidszionisten en de voorstanders van Joods-Arabische samenwerking hadden vaak sterke bezwaren tegen deze retoriek maar gedoogden de resolutie. Volgens Arendt (1944b) toont het aannemen van deze resolutie aan dat de zionistische beweging unanimiteit boven politieke diversiteit plaatste. De beweging probeerde via het stellig uiten van dergelijke voornemens een duidelijke onderhandelingspositie in te nemen. Vanuit deze positie konden ze compromissen sluiten die voor de oppositie en gematigde groepen uiteindelijk tot het gewenste resultaat zouden leiden. Maar volgens Arendt (1944b) faalde deze aanpak omdat hij zich niet richtte op toenadering tot de Arabieren. Als gevolg hiervan was het hele project van de Joodse staat afhankelijk van steun van buitenlandse mogendheden om tegenwicht te kunnen bieden aan de Palestijnse Arabieren. De zionistische politiek wordt daarmee overgelaten aan beroepspolitici en onderhandelaars. Het Joodse volk transformeerde zo van een zelfstandig volk in een groep ‘aanhangers’ (Arendt, 1944b).

De zionistische politiek zou zich moeten inzetten om overeenstemming met de Arabieren en andere volkeren in het Midden-Oosten te bewerkstelligen. Alleen als de omliggende volken een nationaal Joods tehuis in Palestina erkennen zal het lukken een duurzame staat op te bouwen (Arendt, 1945). Grootmachten die onderhandelen namens het Joodse volk of de andere volkeren in de regio van het Palestijnse gebied komen uiteindelijk niet tot de kern van het probleem. Het is volgens Arendt (1945) namelijk aan de landen en volkeren zelf om tot een onafhankelijke politiek te komen. De Joden zouden bijvoorbeeld de ontwikkelingen die zijn voortgekomen uit het arbeidszionisme kunnen gebruiken. Zij kunnen hun recht op Palestina verdedigen op grond van de verrichte arbeid in het gebied. Het is volgens Arendt (1945) door de oprichting van kibboetsen en landbouwcollectieven duidelijk gebleken dat zij zichzelf maatschappelijk en economisch kunnen redden. Dit biedt de Joden nu een kans om op eigen kracht politieke sier te maken.

Crisis binnen het zionisme

Het langdurige vertrouwen in de samenwerking met het Britse mandaat was volgens Arendt (1943b) een van de redenen voor het ontstaan van een crisis in de zionistische politiek. De

Britse gezaghebbers schonden dit vertrouwen toen ze tijdens de Tweede Wereldoorlog Joodse immigratie naar Palestina onmogelijk maakten. De zionisten zagen niet in dat de Britten puur en alleen handelden vanuit imperialistische belangen. Bescherming van het Suezkanaal, dat vervoer van grondstoffen vanuit India naar Europa en Groot-Brittannië mogelijk maakte, toonde aan dat de Britten enkel uitwaren op economische uitbuiting van het strategisch gelegen Palestijnse mandaatgebied. De Britten waren volgens Arendt (1943b) niet geïnteresseerd in samenwerking met de Joden, ze hadden geen belang bij de stichting van de Joodse staat. De vele Arabische volken die langs de Britse handelsroute in het Midden-Oosten woonden waren strategisch van groter belang.

Het afbrokkelende vertrouwen in de Britten als samenwerkingspartner resulteerde volgens Arendt (1943b) in de ontwikkeling van verschillende visies die trachtten het zionistische project te redden. Judah Magnes, een van de stichters van de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem, pleitte voor het stichten van een binationale staat om een nationaal tehuis te zijn voor zowel Joden als Arabieren. Om beide nationaliteiten te waarborgen zou deze binationale staat onderdeel zijn van een Arabische federatie met omliggende landen en tegelijkertijd zijn gekoppeld aan een Anglo-Amerikaanse alliantie. Samenwerking op deze fronten zou ervoor zorgen dat zowel de Arabieren als de Joden hun nationaliteit konden behouden en tegelijkertijd op hetzelfde grondgebied vreedzaam konden wonen. De socialistische zionistische kibboetsbeweging HaShomer Ha'tzair, evenals andere invloedrijke oppositiegroepen, steunden dit pleidooi. Toch gingen de zionistische organisatie en andere Joodse instellingen door met het bestaande beleid en zagen ze niet in dat de gewijzigde omstandigheden vroegen om een nieuwe aanpak. Deze sterk verschillende standpunten tonen enkel de grootste uitdaging van de stichting van een Joodse staat aan. Het samenvoegen van het Joodse volk in Palestina is volgens Arendt (1943b) niet zomaar een proces dat één homogene Joodse identiteit herenigde. De Joden uit de Diaspora hadden ieder hun eigen ideeën, idealen en gewoontes ontwikkeld in de verschillende Europese naties waar zij vandaan kwamen. De zionistische gedachte die altijd berustte op het verkrijgen van autonomie voor een homogene Joodse bevolking was aan een grondige herziening toe. Hierin is Arendts idee van pluraliteit al in eerste contouren zichtbaar. In het latere werk *The Human Condition* werkt ze dit idee verder uit: het gezelschap van anderen en het leven met anderen creëren een pluraliteit die noodzakelijk is voor het menselijk bestaan. Zonder die pluraliteit is het onmogelijk om te handelen. Een politiek leven en het handelen om bepaalde doelen na te streven vereist de aanwezigheid van meerdere mensen met diverse idealen die elkaar in een publieke ruimte kunnen tegenkomen (Young-Bruehl, 2005, p. 415-416). Arendt pleit voor erkenning van deze pluraliteit binnen de zionistische beweging.

Hannah Arendt als zionist?

Uit de besproken artikelen van Hannah Arendt komt een gemengd beeld naar voren over haar zionistische reflecties. Enerzijds kent zij een groot belang toe aan Palestina als Joods tehuis door haar waardering voor de ontwikkelingen die de arbeidszionisten in het gebied bewerkstelligden. Anderzijds is zij kritisch op de zionistische organisatie en zijn politieke beleid dat zich focust op het exclusieve recht van Palestina voor de Joden en dat geen rekening houdt met de Palestijnse Arabieren. Toch is Arendts werk over de Joodse politiek ook als zionistisch te beschouwen. Hoewel ze zich nooit als een fervent voorstander van de stichting van een Joodse staat betuigde, dient haar activisme bij deze zaak niet vergeten te worden. Haar werk bij de Jeugd-*Aliya* organisatie in Parijs en haar pleidooi voor het stichten van een Joods leger laten zien dat zij nauw betrokken was bij de zionistische politiek van haar tijd. In dit activisme verloor ze echter de andere meespelende omstandigheden en belangen niet uit het oog. Zo wees ze continu op het belang van een goede verstandhouding met de Arabische burens van Palestina om een stabiele staat te kunnen stichten. In haar kritiek op de

zionistische organisatie probeerde Arendt ook telkens een nieuwe politieke visie aan te kaarten waarmee het zionistische project in haar ogen beter zijn doel zou kunnen bereiken. 'Die jungjüdische Gruppe' is een van de manieren waarmee Arendt haar eigen versie van het zionisme en de verdediging van Joodse belangen naast de officiële lijn van de zionistische organisatie zette om zo te proberen de zionisten op andere gedachten te brengen. Deze tweedeling in haar gedachtegoed waar ze de Joodse emancipatie en het belang van Palestina verdedigde en tegelijkertijd kritisch was op de politieke praktijk is geen reden om haar als tegenstander van een Joodse staat te zien. Haar artikelen over de Joodse politiek en de kritische houding die ze hierin aannam, geeft enkel een emotionele betrokkenheid weer die Arendt in deze periode van haar leven beïnvloedde. Zij probeerde op haar kenmerkende intellectuele manier bij te dragen aan een goede ontwikkeling van de Joodse politiek en het zionistische ideaal op het moment dat haar Joodse identiteit op ongekende manier bedreigd werd.

Hoofdstuk 2 – Ontwikkelingen binnen het Joodse bankwezen en de effecten van antisemitisme

Om de invloed van ontwikkelingen binnen het Joodse bankwezen op Hannah Arendts zionistische gedachtegoed te onderzoeken is het van belang om een kritische blik te werpen op deze bancaire ontwikkelingen en hun historische context. Aan de hand hiervan kan gekeken worden wat de diepere oorzaken van deze ontwikkelingen zijn en wat de invloed van antisemitische sentimenten is geweest op de Joodse bankierssector. De focus zal hierbij liggen op ontwikkelingen binnen de Europese sector van de Joodse kredietverlening in de vijftiende tot twintigste eeuw.

Het ontstaan van een Joodse financiële sector

De Italiaanse econoom Luigi Pascali (2012) beschrijft in een invloedrijke publicatie de ontwikkeling van het Joodse bankwezen en de impact van het antisemitisme op deze sector en gebruikt in zijn economisch onderzoek de situatie in Italië gedurende de Renaissance. De prominente plek die Italië in de geschiedenis van het Romeinse Rijk en de latere periode van de Renaissance innam, beïnvloedde de Italiaanse maatschappij in deze verschillende historische perioden sterk. Ook de Italiaanse Joodse gemeenschap en de Joodse financiële sector voelden het effect ervan. Op basis van een empirisch onderzoek toont Pascali (2012) aan dat de aanwezigheid van Joodse bankiers significant bijdroeg aan de economische ontwikkeling van Italiaanse steden. Ook nu nog heeft de florerende Italiaanse Joodse financiële sector van de vijftiende en zestiende eeuw effect op de kredietvoorziening in Italië.

Al in de Romeinse tijd huisvestte het huidige Italiaanse grondgebied een grote Joodse gemeenschap. De eerste grote Joodse gemeenschappen kwamen in Rome terecht na de verovering van Judea toen ze onder Romeins bestuur vielen. De Romeinen deporteerden veel Joden als gevangenen naar Rome en verdreven ze na hun vrijlating uit de stad. Zij verspreidden zich over heel Italië en vestigden zich bij voorkeur in plaatsen waar men een tolerante houding aannam jegens de Joodse bevolking. Dit zorgde ervoor dat Joden zich veelal vestigden in plaatsen waar grote havens en handelsknooppunten waren. De bevolking op deze plekken was gewend aan handelscontacten met verschillende culturele en religieuze groepen. De Joden hadden in deze periode een lage rang in de samenleving en waren veelal actief als ambachtslieden of als kleine handelaren. In de Middeleeuwen veranderde hun positie toen het Italiaanse schiereiland een gestage groei van handel en ambachtsproductie doormaakte. De gildes kregen als georganiseerde beroepsgroepen de controle in handen om deze productiegroei in goede banen te leiden. Een belangrijke voorwaarde voor toetreding tot het gilde was het lidmaatschap van de katholieke kerk. Joden konden geen lid worden van de gildes en werden op grote schaal uit hun beroep gezet. Het was eveneens onmogelijk om in de landbouwsector te werken omdat de meeste Italiaanse staten een bezitsverbod op land voor Joden hanteerden (Pascali, 2012).

De Joodse handelaren die in de Middeleeuwen een betrekkelijke welvaart hadden opgebouwd wisten echter aan deze beperkingen te ontkomen. Zij konden hun vermogen op de kredietmarkt aanbieden om zo hun verdiensten uit de rente-inkomsten te halen. Het woekerverbod dat de Katholieke Kerk aanscherpte en alle katholieken in Italië verbood om rente te innen versterkte dit proces. De Katholieke kerk zag het innen van rente als een immorele handeling die een onredelijke beloning opleverde. Wie toch rente inde, heette een “woekeraar”. Het verbod dreef de Joden massaal naar de financiële sector, aangezien dit een van de weinige economische sectoren was waar Joden een inkomen konden verdienen. In heel Italië ontstonden Joodse pandjeshuizen waar consumenten goederen konden omruilen voor geld en vervolgens door de eigenaar weer werden doorverkocht. Deze sector was echter geen

uitsluitend Joodse aangelegenheid, maar het woekerverbod zorgde ervoor dat vergeleken met Christenen relatief veel Joden actief werden in deze sector. De toetreding tot dit bankwezen stelde de Joodse bevolking in staat om kleine vermogens te accumuleren wat hun positie binnen de samenleving aanzienlijk verbeterde. De lokale overheden hadden belang bij deze accumulatie van Joodse rijkdommen omdat dit voor behoorlijke belastinginkomsten zorgde. De Joodse bankierssector genoot daarom een behoorlijke bescherming, wat een soepele groei van de sector mogelijk maakte. Dit leidde tot oppositie vanuit de katholieke bevolking die vond dat de Joodse financiële sector het land grote inkomensongelijkheid bracht. Enkele welvarende Franciscanen richtten in reactie de Monti di Pièta bank op. Deze katholieke bank verschaftte leningen zonder winstoogmerk en zonder rente te innen. In tegenstelling tot de Joodse pandjeshuizen bestaan deze banken ook nu nog, en dragen ze hiermee nog steeds bij aan de beschikbaarheid van krediet in Italiaanse steden (Pascali, 2012).

Sociaaleconomische ontwikkelingen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog

De Joodse historicus Salo Wittmayer Baron (1938) analyseerde in aanloop naar de Tweede Wereldoorlog de gang van zaken betreffende “de Joodse kwestie” en de ontwikkeling van de Joodse financiële sector op het Europese continent. Hij beschrijft hoe de industrialisatie van de negentiende eeuw met zijn focus op productie-intensivering resulteerde in een grote vraag naar arbeid. Er kwam een grote stroom arbeiders op gang richting de industriële stedelijke centra. Omdat veel Joden door hun economische activiteiten al in steden woonden, konden ze zich gemakkelijk aanpassen aan de snelgroeiende metropolen in de Westerse beschaving. Het economisch antisemitisme dat hun gedurende de Middeleeuwen de toegang tot beroepen van de lagere arbeidersklassen had ontzegd bracht hen aan het begin van de industrialisatie in een strategische positie. Hun ervaring in de commerciële en financiële sector zorgde ervoor dat ze een significante rol konden spelen in het nieuwe kapitalistische tijdperk. Dat zette echter de positie van de bourgeoisie en de geprivilegieerde klassen onder druk, omdat geld macht gaf. Succesvolle Joodse bankiers zouden teveel macht naar zich toetrekken. Europese natiestaten wilden de Joodse bevolking “normaliseren” om er zo voor te zorgen dat ze zich verplaatsten naar andere economische sectoren als de agrarische productie. Dat lukte niet, alleen in Rusland en Palestina ontstond een Joods proletariaat. Joden op de rest van het Europese continent bleven tot de economische middenklasse behoren.

De tradities binnen het Joodse geloof, dat het lezen van de Thora en de Talmud hogelijk waardeert, zorgde voor hoge geletterdheid binnen de Joodse gemeenschappen. Veel Joden kwamen in de wetenschappelijke, literaire en culturele sector te werken nadat een korte periode van emancipatie in Pruisen, Duitsland en andere Europese staten deze sectoren had geopend voor Joden. Het toekennen van rechten voor de Joodse minderheden kwam niet zonder voorwaarde. De Joden moesten zich namelijk aanpassen om zo als “aparte klasse” te integreren in de Europese samenlevingen. Allen moesten de taal spreken van het land waarin ze woonden, zodat ze met niet-Joodse burgers die geen Jiddisch praatten, konden communiceren, en een proces van assimilatie doorgaan. Desondanks wakkerden de invloedrijke posities die de Joden uit de maatschappelijke middenklassen bekleden binnen de media, cultuur en kunstwereld antisemitische sentimenten aan. Het klassieke vooroordeel dat de Joden de binnenlandse welvaart domineerden, maakte plaats voor het vooroordeel dat de Joden ‘binnendringers’ van de binnenlandse cultuur waren. De oplossingen die antisemieten tegen de ‘binnendringer’ aandroegen betroffen segregatie binnen de maatschappij of fysieke vernietiging (Baron, 1938). Baron, die het verloop van de geschiedenis zelf meemaakte, concludeert dat deze ‘oplossing’ de basis vormde voor het antisemitische totalitaire apparaat van Hitler.

De opkomst van het maatschappelijk antisemitisme

In het werk van Arendt (1938-1939) speelt de Joodse geschiedenis en de rol van Joden in de maatschappij een belangrijke rol. Zo werpt ze een kritische blik op de verhoudingen tussen Joden en de christelijke meerderheid in Europa en in het bijzonder in Duitsland. De middeleeuwse Jodenhaat ziet ze als een belangrijke factor in de ontwikkeling van het antisemitisme. De aantijgingen die tegen Joden gericht waren in de middeleeuwen waren veelal gebaseerd op complottheorieën die hun oorsprong hadden in religieuze zaken. Zo beschuldigden de Christenen de Joden ervan Christus, die zelf als Jood was geboren, te hebben gekruisigd. Het Europese bestuur en de cultuur, die onder sterke invloed stond van de katholieke kerk, zagen de Joden als een vervloekt volk. De Kerk zette een massale bekeringscampagne op. De kerstening van de Joden zou volgens de Europese Christelijke instanties de weg vrij maken voor de komst van Gods Koninkrijk op aarde. De Joden werden massaal bekeerd of via de inquisitie veroordeeld tot de brandstapel. De Joodse bevolking verzette zich tegen de praktijken van de Kerk en de pogroms die vooraanstaande geestelijken als Maarten Luther rechtvaardigden. Volgens Arendt (1938-1939) was het Joodse verzet de bron van dit religieus geïnspireerde antisemitisme. De afkeer die de Joden kregen van het christendom en de Christelijke cultuur zorgde ervoor dat zij ook in de samenleving ongelijk werden behandeld en er een maatschappelijk geaccepteerd antisemitisme ontstond. Voor Joden golden speciale wetten die zowel een afzondering als een privilege in de contacten met de christenen opleverden. Bepaalde marginale rechten stelden Joden in staat om actief te zijn in de marge van de financiële sector en de handel. Deze economische posities werden in de ontwikkeling van de markteconomie steeds essentiëler waardoor het wantrouwen tegen de Joden enkel toenam. Zij werden opnieuw verdrongen, eerst uit de goederenhandel, daarna uit de pandbelening en als laatste uit de grote kredietverstrekking. Jodenhaat op religieuze gronden wortelde zich zo in de economische structuur. Stereotypes als “graaier” en “strevend naar wereldheerschappij” werden de basis voor een maatschappelijk antisemitisme (Arendt, 1938-1939).

De uitsluiting van Joden zorgde voor een enorme beperking in het maatschappelijk contact tussen christenen en Joden. Hoofdzakelijk binnen de kaders van de geldverstrekking of de financiële dienstverlening kwamen beide groepen elkaar tegen. Er ontstond een beeld dat alle Joden woekeraars waren maar dit rijmde niet met de massa's arme handwerkers en venters die uitgesloten waren van activiteit binnen de gildestructuur. Zij kwamen echter nooit in contact met mensen buiten de Joodse gemeenschap omdat ze geen deel konden nemen aan de formele economie. De Joden waren enkel als woekeraar onderdeel van de standenmaatschappij binnen de feodale christelijke wereld. De stereotypes die ontstonden over de plaats en ‘functie’ van Joden in de maatschappij transformeerde het antisemitisme van religieuze Jodenhaat in maatschappelijke Jodenhaat (Arendt, 1938-1939).

Hofjoden en een modern antisemitisme

Volgens Arendt (1938-1939) maakte de middeleeuwse Jodenhaat een metamorfose door waardoor het zich ontwikkelde tot het moderne antisemitisme van de negentiende en twintigste eeuw. Een drijfveer achter deze transformatie is de betrekkingen tussen Joden en de volkeren waartussen zij leefden in Europa. De Joodse woekeraars hadden hierin een sleutelpositie want zij waren in de ogen van zowel Joden als niet-Joden de vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap. Niet-Joden kwamen alleen in contact met Joden indien zij behoefte hadden aan krediet. De Joodse massa's waren vaak ook afhankelijk van de woekeraars binnen hun gemeenschap, die door hun kredietverstrekking kleine fortuinen hadden opgebouwd en de Joodse bedelaars via liefdadigheid ondersteunden. De Joodse gemeenschap ontleende niet alleen haar financiële macht aan deze woekeraars maar

ook haar politieke macht. Vorstenhoven benaderden Joodse kredietverstrekkers om als financiële makelaars op te treden in ruil voor bescherming van hun gemeenschap. Joodse bankiers werden actief in de dienstverlening rond de Europese adel waardoor zij buiten hun “private” bedrijfsvoering verstrengeld raakten met een voor die tijd “publieke” sector. Deze relatie hield tot in de periode van absolutistische heerschappij in Europa stand wat tot de term “hofjood” leidde, als aanduiding voor de Joodse kredietverstrekking aan de adel. De opkomst van deze hofjoden was volgens Arendt (1938-1939) een teken van de ontbinding van het feodale stelsel omdat de adel door zijn excentrieke levensstijl steeds grotere problemen had om zijn grondgebied financieel gezond te besturen. Een aantal rijke hofjoden kon door zijn financiële diensten aan de adel ontkomen aan de strikte anti-Joodse regelgeving. Zij drongen aan op emancipatie en burgerrechten voor het volledige Joodse volk. Staten als Pruisen en Oostenrijk, waar een aanzienlijk deel van de schuldenlast in de boeken van de Joodse kredietverstrekkers stond, wezen dat mondjesmaat toe. Door de verhoudingen binnen de Joodse gemeenschap hadden de maatregelen echter niet in de gewenste effecten. De tweedeling tussen welvarende Joodse filantropen en arme Joodse bedelaars bood weinig perspectief voor de steeds meer geëmancipeerde Joden. Zij vielen binnen hun gemeenschap terug binnen dezelfde categorieën met nu als enige alternatief zich buiten de Joodse wereld te zetten. Ondanks de verbeterde rechtspositie van Joden was men hier nog steeds niet van hen gediend (Arendt, 1938-1939).

Joodse kredietverstrekkers als instrumentele pion

Het samenvallen van de financiële bemiddeling door de hofjoden en het verval van de feodale maatschappij resulteerde volgens Arendt (1938-1939) in een stigmatisering van het Joodse volk. Joden werden gezien als “parasiet” en verantwoordelijk gehouden voor de verwoestende effecten die de grootschalige geldverkwisting door de adel had op de economische situatie van de eigen bevolking. De ongelijke politieke situatie die voor Joden gold, maakte hen tot “paria’s”. Zij konden via hun financiële diensten rijkdom vergaren door het verstrekken van krediet aan de niet-Joodse bevolking. De adel confisqueerde geregeld de bezittingen van deze Joodse bankiers om een begrotingstekort op te vullen. De eigen bevolking stond zo in dienst van de financiering van het vorstenhuis en deze “sponspolitiek” bemoeilijkte de accumulatie van Joods kapitaal. De Joden werden zo een aparte “kaste” die buitengesloten was van het economische leven en alleen contact onderhield met de ondergaande adel. Andere kasten of klassen binnen de samenleving beïnvloedden het sociale leven van de Joden niet. Het moderne antisemitisme baseerde zijn theorieën op deze aspecten van het Joodse leven en verweet Joden de negatieve gevolgen die samenhangen met historische ontwikkeling (Arendt, 1938-1939).

Het fundament onder de Joodse economische activiteit veranderde gedurende de periode van absolute heerschappij in de Europese monarchieën. Tegen het einde van de achttiende eeuw werden de financiën van de moderne staat gescheiden van de financiering van het vorstelijk hof. De staatsschuld kwam nu volledig in handen van de hofjoden waardoor de belangen van de staat en deze geldschieters gelijk kwamen te staan. Joodse financiers hadden baat bij belastinginning om hun uitgeleende geld terug te krijgen en traden als belastinggaarders op. De internationale contacten tussen de Joodse gemeenschappen vergemakkelijkten de kredietverstrekking waardoor de hofjoden een sleutelpositie kregen in de financiering van de vele oorlogen die absolute vorsten initieerden. De Joodse belastinggaarders genoten een betere bescherming dan de Joodse kredietverstrekkers. Het vermogen van de eersten was uitgesloten van confiscatie en om de staatsfinanciën niet in gevaar te brengen bezaten ze gewaarborgde rechten. De gezaghebbers boden deze Joden veiligheid in ruil voor hun beheer van het belastingsysteem. Toch zorgde dit niet voor een comfortabelere positie van de Joden in de samenleving. De eindeloze oorlogen die de belastingdruk verhoogden waren niet

populair bij de bevolking die de Joden verantwoordelijk hield vanwege hun kredietverstrekking. De betrokkenheid bij de overheidsfinanciën zorgde voor een intensiever contact met het economische leven dan de Joden in de marges van de kredietverstrekking hadden. De rol van belastinginnehmer maakte ze ondanks dit toegenomen contact nog steeds niet sociaal geliefd. De groei van de kapitalistische productie in de negentiende eeuw zorgde ervoor dat de overheid minder afhankelijk werd van particuliere geldverstrekkers en de Joden hun invloed grotendeels kwijtraakten (Arendt, 1938-1939). De houding tegenover de Joden laat zien dat zij van strategisch belang waren om nutsfuncties te bekleden voor de maatschappij of de machthebbers. Het verlenen van deze diensten resulteerde niet in een naleving van gelijke rechten en maatschappelijke acceptatie. In plaats daarvan ontwikkelde zich een stereotype dat voor antisemitische propaganda werd gebruikt en Joden ernstig misbruikte.

Hoofdstuk 3 – Arendts reflectie op het Joodse bankwezen en de invloed op het zionisme

Joodse bankiers en antisemitisme

Historische ontwikkelingen beïnvloedde de positie van Joodse bankiers en financiers en Arendt (1951/2017, p. 17) zag een verband met het verloop van de Europese natiestaten. De hofjoden financierden de adel en het staatsapparaat en hadden door hun beperkte politieke macht geen invloed op het feodale systeem zelf. De Franse Revolutie zette een streep door deze absolutistische heerschappij en legde het fundament voor de moderne natiestaat. Het uitgebreide staatsapparaat dat hiermee gepaard ging, resulteerde in een grotere vraag naar krediet. Individuele Joden konden in tegenstelling tot de zeventiende- en achttiende -eeuwse hofjoden niet aan deze geldvraag voldoen. Joodse bankiers bundelden het vermogen van welvarende Joodse financiers om dit gezamenlijk beschikbaar te stellen voor financiering aan de overheid. Deze welvaartsbundeling breidde de financiële en politieke invloed van individuele hofjoden uit naar een grotere groep van georganiseerde Joodse staatsbankiers. Deze Joodse welvarende klasse verkreeg privileges die voorheen uitsluitend voor individuele hofjoden golden omdat deze Joodse welvaartsbundeling als enige in staat was om de benodigde staatskredieten te verschaffen. Als gevolg hiervan verbeterde de positie van Joodse gemeenschappen in de landen waar zij verantwoordelijk waren voor de financiering van het staatsapparaat.

De importantie van de Joodse staatsbankiers verminderde door de opkomst van het imperialisme en de expansie van een kapitalistische bedrijfsvoering aan het einde van de negentiende eeuw. De imperialistische strategie van zakenlieden beconcurrerde de Joden in hun rol als kredietverstrekkers en financiële dienstverleners. De invloed van deze Joden zwakte af waardoor de Joodse bankiers minder afhankelijk werden van een goede organisatie van Joodse welvaart binnen hun gemeenschappen. Door het verdwijnen van hun concurrentievoordeel keerden veel financieel actieve Joden zich van hun gemeenschap af. Arendt (1951/2017, p. 19) ziet in het imperialisme de ondergang van de natiestaat die zich vanaf de Eerste Wereldoorlog voltrok. Europese overheden konden hun burgers op het eigen grondgebied niet langer beschermen en respecteerden de grenzen van andere landen niet. De neergang van de natiestaat door het imperialisme betekende ook de neergang van de Joodse gemeenschap. Doordat veel welvarende Joden zich van hun gemeenschappen afkeerden, ging de goede organisatie van de Joodse gemeenschap in Europa verloren. Ze waren ontdaan van hun vroegere invloed bij de ontwikkeling van de Europese natiestaten en de bevolking zag hen nu als horde van welvarende individuen. Waar de Joden voorheen het symbool van inter-Europese solidariteit en non-nationale betrekkingen waren, werden ze nu gehaat door hun welvaart zonder bijbehorende macht of invloed. Het antisemitisme dat zich hieromheen ontwikkelde, vestigde zijn argumenten op een fundament van financiële factoren. Het onbegrip voor het feit dat de Joden welvarend waren maar door de imperialistische expansie van kapitalistische zakenlieden ook machteloos voedde dit sentiment.

Zionisme als reactie op het antisemitisme

In haar reflecties op het zionisme schaarde Arendt zich niet achter de georganiseerde zionisten maar benadrukte ze het belang van het ondernemen van actie door het Joodse volk. Gedurende haar verblijf in Parijs ervoer ze spanningen tussen Franse en Duitse joden. Volgens Arendt (1943a) beschouwden alle Franse joden de Duitse joden als “polacken”, omdat ze van de overkant van de Rijn kwamen. In Duitsland hanteerde men de naam “Ostjuden” voor deze “polacken” wat een negatieve categorisering was voor de arme Joodse gemeenschappen in Oost-Europa. Deze groep zag men als tegengestelde van de relatief

welvarende gemeenschappen in West-Europa. De joden die uit Oost-Europa kwamen, verwierpen dit onderscheid en gebruikten de naam “jaecke” voor de Duitse joden in Frankrijk. Dat Arendt in Frankrijk zowel een “polack” als een “jaecke” was, toonde voor haar het belang van eenheid binnen het Joodse volk aan. Ze vond het belangrijk om af te zien van volledige assimilatie in de Europese natiestaten. Uiteindelijk moesten de Joden inzien dat ze ‘niets anders dan joden waren’ en dat de maatschappij deze visie door assimilatie niet zou aanpassen (Young-Bruehl, 2005, p.188). Om tot Joods verzet te komen tegen het groeiende antisemitisme in Europa was eenheid en samenwerking vereist. Dat was niet haalbaar als men zijn Joodse identiteit ondergeschikt maakte aan zijn nationaliteit. Arendt liet zo zien hoe haar eigen ervaringen haar politieke gedachtegoed beïnvloedde. Antisemitische elementen die in het politiek zionisme een rol spelen maanden Arendt ook tot actie.

Arendt was geen aanhanger van de religieuze of culturele stromingen binnen het zionisme. Toch kan ze als politiek zionist worden gezien omdat ze het creëren van een plek voor de Joden om autonoom te leven ondersteunde. De kans op sociale en politieke vooruitgang in de kibboetsen van Palestina ontving ze met enthousiasme. Toch zag ze in deze landbouwcollectieven een nieuwe aristocratische klasse ontstaan die de egalitaire ideologie bedreigde. Uiteindelijk zouden de kibboetsen zo weer terugvallen op de problematische bestuursvorm waarbij men heerst over anderen. Palestina liet bij Arendt desondanks een diepe indruk achter waar ze altijd aan vasthield. De hoge mate van gelijkheid tussen de Joodse gemeenschappen in het land vond ze erg indrukwekkend (Young-Bruehl, 2005, p. 210-211).

Kritiek op de Joodse politiek

In de Verenigde Staten volgde Arendt nauwgezet de ontwikkelingen binnen het zionisme. Ze kwam in aanraking met de Amerikaanse tak van de politieke zionistische wereldorganisatie. De relatieve veiligheid waarin ze in New York kon leven stelde haar in staat om met een kritische blik te reflecteren op de ontwikkelingen in de wereld en de Joodse politiek. Waar ze voorheen in Europa bezig was te overleven behield ze de scherpte van haar redeneringen in het kritische werk dat ze in de Verenigde Staten schreef. Niet lang na haar aankomst vond in 1942 de Biltmoreconferentie plaats waar besloten werd dat de Britten de controle over de immigratie afstonden aan het Joodse agentschap in Palestina. De toekomstige zionistische visie die zich ging richten op de stichting van een Joodse staat in Palestina kreeg een formele bevestiging. Arendt vond het problematisch dat de status-quo in het Britse mandaatgebied zo bleef bestaan en de zionisten tegelijkertijd probeerden een eigen staat te stichten. Palestina mocht geen onderdeel worden van een Brits koloniaal imperium maar zou toe moeten treden tot het Britse gemeenebest zonder een onafhankelijke staat te worden. De Joden konden dan de lokale besluitvorming beïnvloeden met een veilige waarborg van het grondgebied door een samenwerkingsverband binnen het Britse gemeenebest. Een naoorlogse Europese federatie zou hierbuiten bijdragen aan het waarborgen van Palestina als joods vestigingsgebied (Young-Bruehl, 2005, p. 255-257).

Arendt was het ook oneens met de feitelijke representatie van de Joodse bevolking binnen de zionistische politiek. Invloedrijke leiders binnen de Joodse gemeenschappen hadden geen oog voor politieke oplossingen voor het Joodse volk als geheel. Zij bedreven een realpolitik die het belang van de joden zelf uit het oog verloor. Ze liet zich fel uit over het gebrek aan steun bij een initiatief voor een Joodse boycot van de Nazi's in 1935. De Joodse leiders gaven zo geen tegenspraak aan het opkomende totalitaire regime. Voor de handel en de opbouw van het land verscheepten de Joodse leiders Duitse goederen naar Palestina wat aantoonde dat zij geen rekening hielden met de ideologische belangen van het Joodse volk (Young-Bruehl, 2005, p. 307). Deze redenering over de kloof tussen het Joodse volk en zijn vertegenwoordigers is terug te zien in haar analyse van het antisemitisme. Arendt beschreef hierin de positie van de

joodse notabelen die kredieten verstrekten aan de gevestigde adel en de verhouding tussen deze Joodse bankiers en hun gemeenschappen. Door de dienstverlening van Joodse financiers kregen gehele Joodse gemeenschappen in veel gevallen bescherming van machthebbers. Ondanks deze verbeteringen voor de Joden kwam de welvarende Joodse klasse regelmatig in opstand als andere buitenlandse gemeenschappen hun positie bedreigden (Arendt, 1951/2017, p. 22). Dat veel Joodse bankiers hun gemeenschappen de rug toekeerden toen de Joodse concurrentiepositie wegviel door kapitalistische expansie toonde aan dat er een discrepantie was tussen de belangen van de Joodse leiders en de rest van het Joodse volk.

De Joodse bankierssector en het zionisme

Arendts beschrijving van het antisemitisme en haar visie op het zionisme laten op bepaalde punten overeenkomsten zien die een onderling verband houden. Hoewel ze Herzls “eeuwige antisemitisme” als “natuurlijk proces” niet onderschreef, benaderde ze dit fenomeen van Jodenhaat als een sociale en inherent politieke kwestie. Het vroege antisemitisme had een religieuze grondslag die zich in de economische structuur vlocht en Joden uit verschillende sectoren weerde. Joden konden slechts in beperkte mate profiteren van de economische vooruitgang die ontstond na de autarkische Middeleeuwen. Ze werden verdreven uit de meeste sectoren van de economie en belandden in grote armoede of werden actief in de kredietverstrekking en financiering van de adel. De Europese revoluties tegen het gevestigde vorstenhoven zorgde voor de neergang van het feodale stelsel en verminderde de politieke en financiële invloed van de hofjoden. Het opbouwen van een modern staatsapparaat zorgde voor de totstandkoming van de Europese natiestaten waarbij het Joodse bankwezen een belangrijke rol speelde. Het imperialisme met zijn focus op een kapitalistische bedrijfsvoering resulteerde niettemin in een bedreiging voor deze Joodse financiers. De zoektocht naar rendement en winstmogelijkheden vertaalde zich in een internationale verspreiding van financiële middelen wat het aandeel van de Joodse bankierssector verminderde. Arendt zag in de ondergang van de natiestaat ook de ondergang van het Joodse volk wat resulteerde in een oplaaiend antisemitisme. Sociaaleconomische factoren zorgden ervoor dat de Joden optraden als financiële beheerder voor de nationale gezaghebbers in tijden van budgettaire nood. Deze diensten brachten het Joodse volk geen formele erkenning want zij werden buiten de maatschappij geplaatst en beschikten niet over gewaarborgde rechten. Het moderne antisemitisme dat hieruit ontstond, stereotypeerde de Joodse bevolking vanuit een onverklaarbare “welvaart” en “disfunctie” binnen de maatschappij. Deze vooroordelen kristalliseerden in het Naziregime politiek uit in de Holocaust.

Dit antisemitisme speelt in Arendts visie op het zionisme een grote rol. Ze bracht dit vooral in de periode waarin ze nog in Europa verbleef en persoonlijk de consequenties van de Jodenhaat ondervond prominent naar voren. Ze nam in deze periode een activistische toon aan over emancipatie en de Joodse politiek. Haar werk voor de Jeugd-*Aliya* beweging is een voorbeeld van haar activisme tegen de verergerde maatregelen voor Joden in Europa golden. Het ideaal van volledige assimilatie dat veel Joden als enige oplossing voor hun situatie beschouwden had volgens haar veel negatieve consequenties. Je ontdoen van je Joodse identiteit of deze identiteit ondergeschikt maken aan de nationale identiteit was een grote fout. De eenheid van het Joodse volk was slechts te waarborgen door de enige factor die deze gemeenschap bij elkaar hield; de Joodse identiteit. Arendt kan dus als zionist worden gezien omdat dat zij voorstander was van emancipatie van het Joodse volk en pleitte voor een plek waar Joden recht hadden op zelfbeschikking. Het zionisme was uiteindelijk het enige Joodse politieke tegengeluid dat het Nazisme en het Europese antisemitisme kon beantwoorden.

Dat Arendt voorstander was van het opbouwen van een “plek voor de joden om te leven” maakte haar nog geen aanhanger van de Zionistische Wereldorganisatie. De leiders van deze

beweging hielden geen rekening met de belangen van de gehele Joodse gemeenschap. Ook in de analyse van het antisemitisme benadrukte ze hoe de Joodse leiders, de hofjoden en later de staatsbankiers, de situatie voor het hele Joodse volk beïnvloedden. In beide analyses valt een marxistisch element te onderscheiden waarin ze de tegengestelde belangen van de Joodse leiders en het Joodse volk benadrukt. De uitsluiting van Joden in de maatschappij enkel om hun Joodse identiteit zette het gehele Joodse volk af als apart “ras” dat geen natuurlijke plaats heeft in de Europese natiestaten. Deze antisemitische gedachte zag de “Joodse kwestie” als een “rassentegenstelling” die onoverbrugbaar is en uitgekristalliseerde tot het politieke Nazisme. Binnen de Joodse gemeenschappen zag Arendt dat de visie van de Joodse bovenlaag niet altijd overeenkwam met die van de rest van het volk wat resulteerde in een klassentegenstelling. Beide tegenstellingen staan aan de basis van haar kritische analyses waarbij zij de sociaaleconomische en politieke aspecten tot in groot detail blootlegt. Ze bekritiseerde de leiders van de zionistische bewegingen die hun eigen nationalistische agenda doorvoerden en geen gebalanceerde politiek bedreven. In de analyse van het antisemitisme bekritiseerde ze de historische ontwikkelingen niet maar beschreef ze het fenomeen vanuit een perspectief van klassentegenstellingen. De tweedeling van de Joodse gemeenschap tussen de welvarende Joodse bankiers en de rest van het Joodse volk had een problematisch effect op de ontwikkelingen van de Joden in Europa. Hoewel de historische context onvrijwillige sociaaleconomische effecten op de Joden had, spelen klassentegenstellingen een essentiële rol in Arendts analyse van het antisemitisme.

Het antisemitisme en de historische processen die hieraan ten grondslag lagen beïnvloedden Hannah Arendts visie op het zionisme. Ze constateerde dat stereotypes en vooroordelen over Joden in het politieke spectrum terechtkwamen en van het antisemitisme een geaccepteerde politieke factor maakte. Het zionisme was de enige Joodse politieke reactie die brede steun kreeg en een alternatief aandroeg voor de problemen van de Joden in Europa. Arendt beschreef in haar werk geen directe link tussen de Joodse bankiers en het zionisme om hun rol in het zionistische ideaal te beschrijven. Haar historische analyse van het antisemitisme en de plaats die Jodenhaat inneemt als drijfveer van het politieke zionisme laten wel zien hoe het Joodse bankwezen indirect een belangrijke factor was in de geschiedenis van het zionisme. De historische economische ontwikkelingen waardoor Joden actief werden in de bancaire sector zette de focus van het antisemitisme op de welvarende positie van de Joden. Dit moderne antisemitisme was de voedingsbodem voor het Naziregime dat op zijn beurt een impuls gaf aan de zionistische politiek. Financiële stereotypen van Joden zorgden ervoor dat het politieke zionisme een reactie was op de antisemitische vooroordelen over het Joodse bankwezen. In haar reflecties op het zionisme schreef Arendt enkel dat het onwenselijk zou zijn als de Joodse bankiers de volledige financiering voor de Joodse staat in Palestina zouden regelen. Ze was waarschijnlijk bezorgd dat door hun inmenging een klassieke klassentegenstelling zou ontstaan en Palestina uitsluitend aan de eisen van de welvarende bankiers zou voldoen. Arendt is zich duidelijk bewust van de belangen die welvaart en macht kunnen spelen in het bedrijven van politiek. Alleen een goede vertegenwoordiging van het gehele Joodse volk zou van de Joodse staat in Palestina een succes kunnen maken. Niet alleen de belangen van de Joodse leiders maar die van het gehele volk zouden moeten meetellen in de Joodse politiek.

Hoofdstuk 4 – Het gedachtegoed van Arendt en het hedendaagse zionisme

Nu de contouren van Hannah Arendts visie op het zionisme en de zionistische politiek geschetst zijn kan worden gekeken of haar gedachtegoed terug te vinden is in de hedendaagse praktijk. De politieke praktijk van het zionisme richt zich vandaag de dag op de de staat Israël. In de publieke opinie zijn ontwikkelingen in Israël een veelbesproken onderwerp met discussies en controverses tot gevolg. Ik zal Arendts filosofie in het vervolg gebruiken om de ontwikkelingen rond het mandaatgebied Palestina en de realiteit van de staat Israël te duiden.

Een onafhankelijke Joodse staat

De Zionistische beweging had aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog een significante invloed binnen de Europese Joodse gemeenschappen. De Biltmoreconferentie legde het officiële streven naar een stichting van een eigen staat en de daarbij behorende heerschappij vast en veranderde de koers van de zionistische politiek. Niet langer was de vestiging van Joden in het mandaatgebied Palestina onder Brits bestuur de doelstelling maar het actief stichten van een eigen onafhankelijke staat. In 1938-1939 was Arendt een tegenstander van deze focus op Palestina want het zou de problemen van de Joden in de diaspora vergeten. Ze beschreef dat het stichten van een eigen staat in Palestina zou zorgen voor opblazend antisemitisme tegen Joden die daar niet zouden gaan wonen, sentimenten over de situatie in Palestina konden zich mengen met antisemitisme. Deze waarschuwing is ook nu nog relevant. In periodes van oorlog en opblazend geweld in Israël of het Midden-Oosten mengt antizionisme zich met antisemitisme waardoor de stichting van een Joodse staat niet aan Herzl ideaal voldoet (Klug, 2003). De algemene trend uit het meest recente rapport over antisemitisme laat zien dat het aantal incidenten jaarlijks toeneemt (Kantor Center, 2020). Dit sterkt Arendts nadrukkelijke waarschuwing de zionistische focus niet uitsluitend te verleggen naar Palestina of de hedendaagse staat Israël. De grote aandacht van de zionistische politiek voor de organisatie en opbouw van de moderne Joodse staat zorgt ervoor dat de problematiek in de rest van de wereld, zoals het antisemitisme in de diaspora, niet genoeg aandacht krijgt.

Arendt is niet enkel kritisch op de negatieve effecten die de stichting van een onafhankelijke staat kan hebben op de Joden in de diaspora. De conflicten die kunnen ontstaan door de massale immigratie van de Joodse bevolking naar een gebied dat omringd is door Arabische staten voorspelde zij al voor het uitbreken van de Israëlische onafhankelijkheidsoorlog. De natiestaat, waar de staat gelijkgesteld wordt met een door landsgrenzen afgebakende etnische nationaliteit, was volgens haar een politiek onhoudbare staatsvorm. Zodra de Joden een eigen natiestaat zouden uitroepen betekende dit dat de Arabieren een etnische minderheid werden. Een natiestaat onder Arabisch bestuur zou anderzijds zorgen voor een minderheidsstatus voor de Joden. Daarom was een federatieve staatsvorm de enige oplossing. Een multi-etnische federatie waarvan niet enkel Joden en Arabieren onderdeel zouden uitmaken zou garanderen dat er meerdere etnische nationaliteiten onder eenzelfde staatsvorm konden leven. De Joden en Arabieren zouden binnen deze federatie een grote mate van zelfstandigheid krijgen zodat ze de soevereiniteit konden delen en hun eigen beleid konden voeren zolang dit geen nadelen voor de gehele federatie opleverde. Een uitbreiding van de federatie naar de landen rond de Middellandse Zee zou de balans tussen Joden en Arabieren waarborgen en beide groepen staatsbescherming geven. Het was immers onmogelijk te ontkomen aan het minderheidsvraagstuk dat zou ontstaan als men de Joodse etnische nationaliteit verbond aan een onafhankelijke Joodse staat (Rubin, 2015).

Judah Leon Magnes, een van de oprichters van de Ihud beweging, presenteerde een alternatief voor een politiek bestuur in Palestina. Hij drong aan op de stichting van een binationale staat waar Palestina zowel een thuisland voor Joden als Arabieren kon zijn. Palestina zou geen

uitsluitend Joodse staat kunnen worden aangezien dat de rechten van de Arabieren schond. De regering zou centraal moeten opereren en bestaan uit een evenredige vertegenwoordiging van zowel Joden als Arabieren, een aanpak die in huidige beleidstermen de naam ‘één-staat-oplossing’ krijgt (Schippers, 2005). In tegenstelling tot een federatief model organiseert een binationale staat alles op nationaal niveau en delen de Joden en Arabieren de soevereiniteit niet afzonderlijk maar weegt de nationale overheid hun belangen evenredig af. Volgens Magnes moest deze binationale toetreden tot een grotere Arabische federatie in het Midden-Oosten om stabiliteit in de regio te garanderen. Arendt verwierp deze oplossing in het begin omdat het tot de problemen van een etnische natiestaat zou leiden. De Joden werden in een binationale staat die onderdeel was van een Arabische federatie een grote minderheid met het risico dat ze geen gewaarborgde staatsbescherming kregen. Haar visie veranderde door de politieke omstandigheden echter volledig. Na het uitroepen van de onafhankelijkheid in 1948 werd duidelijk dat een internationaal toezicht op Palestina na het vertrek van de Britten niet tot stand kwam. De Verenigde Staten erkende de onafhankelijke Joodse staat Israël en hiermee ging het perspectief voor een federatieve staatsvorm verloren. Arendt uitte zich hierna toch als aanhanger van Magnes om zo binnen de politieke context een tegenwicht te bieden aan de nationalistische koers die Israël als Joodse staat zette. Nadat de Verenigde Naties stemden voor de ‘tweestatenoplossing’ die Palestina in een Joods en Arabisch gedeelte splitste om twee soevereine staten te huisvesten, zag Arendt een Arabisch-Joodse confederatie tussen de twee staten als oplossing om een wapenstilstand te bewerkstelligen en verdere escalatie te voorkomen (Rubin, 2015).

Israëliësch nationalisme

David-Ben Gurion stichtte als eerste premier van het land de soevereine staat Israël op 14 mei 1948. De Joodse bevolking genoot meer substantiële rechten binnen de nieuwe staat dan de Palestijnse bevolking. De in 1950 ingestelde Wet op Terugkeer die Joodse immigranten bij aankomst in Israël direct burgerschap verleent zorgde voor een Joodse immigratiegolf waardoor de meerderheid van de Palestijns Arabische bevolking uit het gebied vertrok. De Palestijnen die binnen de grenzen van Israël bleven wonen kregen een afgezwakte vorm van het Israëliësch burgerschap wat hen tot tweederangsburgers maakte (Garfinkle, 1999, p.18). De Wet op Terugkeer staat haaks op Arendts kritiek van de natiestaat omdat dit beleid het Israëliësch burgerschap verbindt met de Joodse etniciteit en zo een onderscheid maakt tussen de Joodse meerderheid en de Palestijnse minderheid. De afwijkende etniciteit van de minderheid maakt hen geen volwaardige burgers en zij genieten slechts een beperkte staatsbescherming met gelimiteerde burgerrechten. De Israëliësch overheid beschouwt de Wet op Terugkeer ook nu nog als een van de belangrijkste pijlers van de moderne Joodse staat (Herzog, 2019).

De aanhoudende onvrede van de Palestijnen en andere conflicten in de regio resulteerden in 1967 in de Zesdaagse Oorlog waarbij Israël toetrad tot gebieden in de Gazastrook en de Westelijke Jordaanoever en een militair bestuur implementeerde. Oost-Jeruzalem en de Golanhoogten kwamen onder Israëliësch soevereiniteit te vallen (Garfinkle, 1999, p. 19). Deze situatie is in de hedendaagse Israëliësch politiek nog van groot belang. De recente discussies over het toepassen van soevereiniteit op de Westelijke Jordaanoever illustreren hoe de nationalistische koers van de huidige premier Benjamin Netanyahu voortborduurde op de tweedeling tussen gebieden met een Israëliësch en gebieden met een Palestijnse meerderheid (Staff, 2020). Arendt waarschuwde al voor dit probleem. Het Palestijnse gebied was namelijk niet onbewoond en actieve samenwerking met de Arabische bevolking was onvermijdelijk om het voortbestaan van een onafhankelijke staat te waarborgen. Voor alle Israëliërs geldt een dienstplicht voor het leger omdat een duurzame vrede met de omliggende landen nog niet is

bereikt (Levush, 2019). De strenge veiligheidssituatie in het land illustreert Arendts visie over de importantie van een goede verstandhouding met de omliggende buurlanden.

Het vredesproces met de Palestijnen

Het is echter te voorbarig om te constateren dat de perspectieven van Hannah Arendt afwezig zijn in de realiteit van Israël. Op verschillende niveaus probeerde om vrede te bewerkstelligen en de Palestijnse kwestie op te lossen. In 1978 sloot Israël vrede met buurland Egypte en in 1994 met Jordanië wat een relatieve stabiliteit in de regio bracht. De interne vredesbesprekingen tussen de Israëlische overheid en de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie kregen door de Oslo-akkoorden een formeel beginsel. De toenmalige Israëlische premier Yitzhak Rabin en de Palestijnse leider Yasser Arafat ondertekenden dit akkoord in 1993. Het legde de basis voor een proces om de tweestatenoplossing uit te voeren in lijn met de resolutie die de Verenigde Naties in 1947 had aangenomen. Echter droegen de Oslo-akkoorden in de praktijk niet significant bij aan het creëren van vrede (Shlaim, 2016).

De beleidspunten uit deze akkoorden staan wel nog steeds aan de basis van vredesinitiatieven die in Israël van grote relevantie zijn. De linkse Israëlische politiek is een aanhanger van de tweestatenoplossing om tot vrede in het gebied te komen. Als coalitiepartner van de regering Rabin droeg de links-progressieve partij “Meretz” bij aan het opzetten van de Oslo-akkoorden en tot op heden hanteert de partij deze beleidsvisie als een van zijn hoofdstandpunten (Meretz, 2020). De kritische demonstraties van de organisatie “Peace Now” laten zien dat de politieke situatie van het land ook binnen de Israëlische maatschappij leeft (Peace Now, 2020). Dit beperkt zich niet tot politiek activisme maar brengt ook tal van creatieve projecten voort. Path to Peace laat bezoekers op de scheidingsmuur tussen Israël en de Gazastrook gekleurde tegeltjes plakken om een vredesteken voor de Palestijnen die in Gaza wonen te creëren (Path to Peace, 2020). Het Israëlische leger zelf schenkt ook aandacht aan de prijs die Israël betaalt voor het in stand houden van de huidige situatie. Het initiatief “Breaking the Silence” vertelt via veteranen uit het Israëlische leger verhalen over hun tijd in de Westelijke Jordaanoever. Zij beschrijven de realiteit van de bestuurlijke situatie waarvan de Israëlische strijdkrachten deel uitmaken. Het verstrekken van deze informatie en het delen van hun eigen ervaringen heeft tot doel de vredesbesprekingen te stimuleren (Breaking the Silence, 2020). Op verschillende niveaus is er dus aandacht voor het stimuleren van vrede in het Israëlisch grondgebied en het opstarten van een dialoog tussen de Joodse en Palestijnse bevolking. Arendt zou een voorstander zijn van deze acties om bij te dragen aan een politieke structuur met een toekomstig bestaansrecht. De initiatieven zijn bedoeld om een actieve participatie van burgers te stimuleren en hun stem te laten horen binnen het Israëlische politieke landschap. Dit sluit aan bij Arendts kritiek op het zionisme waar ze de tegengestelde belangen van het Joodse volk en de Joodse leiders benadrukt. Toenadering met Palestijnen op een lokaal niveau sluit ook aan bij haar visie dat een stabiele Joodse staat overeenstemming zou moeten bereiken met de Arabische bevolking. De genoemde projecten zetten zich net als Arendt af tegen de klassentegenstelling die ontstaat tussen de Joodse leiders en het Joodse volk en proberen een tegengeluid te geven aan de gevestigde Israëlische politiek.

Diversiteit en verdeeldheid in de Israëlische maatschappij

De problemen die de stichting van Israël als Joodse staat met zich meebrachten beperkten zich volgens Arendt niet tot het politieke vlak. De zionistische leiders onderschatten de uitdagingen die het samenvoegen van het Joodse volk op het Palestijnse grondgebied met zich meebrachten. Sinds de uitroeping van Israël en het invoeren van de Wet op Terugkeer ontstond een discussie over de Joodse identiteit. Ben-Gurion worstelde met de vraag wie een Jood is en vroeg vijftig Joodse intellectuelen om advies. Het resultaat was een duidelijke

tweedeling. Enerzijds kwam een orthodox religieuze benadering naar voren die het joods-zijn verbond aan het hebben van een Joodse moeder of een bekering tot het Jodendom onder rabbinaal toezicht. Anderzijds presenteerde men een seculiere benadering die het joods-zijn als een “erfgoed” zag dat een connectie kon hebben met verdere voorouders. De Joodse identiteit berustte in dit perspectief niet uitsluitend op religieuze gronden. De seculiere benadering vond dat een kind van een Joodse vader en niet-Joodse moeder ook Joods was (Goldman, 2018). De verschillende visies op de Joodse identiteit beïnvloedden de hedendaagse Israëlische maatschappij nog steeds. Het Charedisch Jodendom, bestaande uit meerdere ultraorthodoxe stromingen binnen het Jodendom, heeft op fundamentele vlakken een afwijkende visie op Israël. Veel Charedische gemeenschappen verwerpen de staat Israël en sommige zijn radicaal antizionistisch. Zij erkennen de soevereiniteit van Israël niet en vinden de Joodse staat ongerechtvaardigd omdat er geen “Messiaanse interventie” is geweest (Ravitzky, 1989, p.89-90). De kloof tussen religieuze en seculiere gemeenschappen in Israël dringt tot in het dagelijks leven door. De uitsluiting van militaire dienstplicht voor de Charedische gemeenschappen, beperkingen van commerciële activiteiten op de sjabbat en handelsrestricties voor niet-koosjere goederen zijn discussiepunten die de relatie tussen religieuze en seculiere Joden op scherp zet. De afzondering waarin de ultraorthodoxe gemeenschappen leven maakt de allocatie van belastinggeld voor religieuze scholen en andere Charedische doelen een pijnpunt in de Israëlische politiek. Vooral de grote ultraorthodoxe gezinnen die in armoede leven en zich door hun religieuze toewijding niet zomaar deel kunnen nemen aan de seculiere Israëlische arbeidsmarkt zijn voor veel Israëliërs een blok aan het been (Yonah, 2005).

De culturele achtergronden die de immigranten meebrachten naar Israël zorgden voor een andere diepe kloof in de samenleving. De spanningen tussen Asjkenazische Joden van Europese afkomst en Mizrachi-Joden uit het Midden-Oosten, Noord-Afrika en Centraal-Azië illustreren Arendts visie dat er geen universele Jood is. Het politieke zionisme heeft zijn oorsprong in Centraal-Europa en de eerste Joodse immigranten naar Palestina kwamen uit Europa. De Asjkenazische Joden beïnvloedden de opbouw van de staat Israël en richtten met hun Europese perspectief en culturele gewoonten het land in. De massale immigratiegolven brachten Joden vanuit alle uithoeken van de diaspora naar Israël. Zij hadden een ander uiterlijk en andere culturele gewoonten en waarden dan de Asjkenazische Joden. Tussen deze Europese en Midden-Oosterse immigranten bestaan veel sociaaleconomische verschillen. Mizrachi-Joden zijn in de Israëlische politiek ondervertegenwoordigd en ook op de arbeidsmarkt ervaren zij meer discriminatie dan Asjkenazische Joden. De Eurocentrische blik van de eerste zionisten en het Westerse Oriëntalisme wat hun visie op de Mizrachi-Joden en Arabieren bepaalde bestempelde hen vaak als minderwaardig. De Arabieren ondervonden dezelfde problemen maar werden door hun niet-Joodse identiteit nog heviger gediscrimineerd dan de Mizrachi-Joden. Zij verschilden niet enkel op culturele gronden van de Asjkenazische Joden maar waren een religieuze minderheid binnen de Joodse meerderheid (Yonah, 2005).

Op cultureel en culinair niveau heeft de interactie tussen Arabieren, Asjkenazische- en Mizrachi-Joden in Israël ook veel positiefs voortgebracht. Het magazine *Telavivian* is een voorbeeld van een progressieve reflectie op de Israëlische bevolkingssamenstelling. Het publiceren van portretfotografie en het tonen van de verschillende gezichten van de Israëlische samenleving belicht de positieve kant van intercultureel contact. Ruthi Rousso (2020), een bekende Israëlische cheffin en culinair recensente, stelde recentelijk de legitieme vraag wat de Israëlische cuisine is. De verschillende bereidingen van traditionele Joodse en Arabische gerechten komen in Israël samen en leveren een mix van lokale culinaire tradities op. Immigrante zorgen voor een constante ontwikkeling van de Israëlische keuken die niet in bestaande categorieën te vatten is. De mix van oude tradities uit een rijke geschiedenis en het

gebruik van hedendaagse internationaal verkrijgbare voedingsmiddelen creëren de Israëlische culinaire identiteit. Een sterker pleidooi voor de Israëlische diversiteit, in lijn met Arendts pluraliteitsbegrip, lijkt haast ondenkbaar. Politiek begint waar uit deze diversiteit iets nieuws ontstaat.

Discussie

Het Eichmannproces

In Israël heb ik tijdens mijn studietijd ondervonden hoe het publieke sentiment over Hannah Arendt denkt. Israëliërs die ik bij verschillende reizen door het land heb leren kennen hadden ieder hun eigen kijk op Arendt. Het benoemen van haar naam zorgde voor verdeelde reacties. De Israëliërs velden hun oordeel over het algemeen op basis van een van haar meest omstreden werken: het verslag van het Eichmannproces. In deze reportage die Arendt in 1963 publiceerde, beschouwde ze het proces tegen Adolf Eichmann, een SS-functionaris in het Naziregime van het Derde Rijk. Eichmann is volgens haar ‘stinknormal’ en bij het vorderen van de rechtszaak probeerde ze steeds meer vat te krijgen op de gebeurtenissen (De Haan, p. 7). Ze zag een man die in het totalitaire regime van de Nazi’s was opgeslokt en geen onderscheid meer kon maken tussen goed en kwaad. Hij was geen antisemitische moordmachine die nadacht over zijn daden, maar volgde orders op zoals die in een gedelegeerd bureaucratisch systeem gegeven werden zonder hierbuiten een breder perspectief voor ogen te hebben. Arendt vond hem een banaal figuur, iemand die beangstigend “normaal” was en in deze buitengewone omstandigheden zijn wandaden niet kon beseffen. Deze “banaliteit” was alom aanwezig bij andere collaborateurs en medewerkers van het Naziregime. Men handelde uit pure gedachteloosheid in plaats van uit domheid. Deze “banaliteit” betekende allerm minst dat Eichmanns karakter “gewoon” was want deze houding is des te schrikwekkender en is met recht een *hostis humani generis* (De Haan, p. 20-21). De verwijten die de Joodse aanklagers maakten toonden volgens Arendt de onderliggende belangen van het proces. De lange zittingen waarin alle aspecten van de Jodenvervolg ing in de Tweede Wereldoorlog aan bod kwamen en de aanklagers Shoa-overlevenden verhoorden die nooit contact hadden gehad met Eichmann maakten de rechtszaak tot een showproces. Arendt vond dat er geen diepgaande juridische rechtszaak plaatsvond en verweet Ben-Gurion de rechtszaak te gebruiken voor politieke doeleinden. Hij zou de Joodse immigranten uit het Midden-Oosten en de komende generaties Israëliërs bewust willen maken van het leed dat de Europese Joden hadden meegemaakt om zijn politieke positie in Israël te versterken (De Haan, p. 11 & 16-17).

Arendt bekritiseerde niet alleen de portrettering van Eichmann en de onderliggende motieven van het proces, ze schreef ook over de handelingen die de Joodse leiders gedurende de Shoa verrichtten. De Nazi’s stelden Joodse Raden in die informatie van Joodse gemeenschappen moesten doorspelen, eigendommen moesten confisqueren en uiteindelijk gemeenschapsleden moesten overdragen voor deportatie. Prominente Joodse leiders binnen de Joodse gemeenschappen namen plaats in deze Joodse Raden en droegen zo bij aan het verloop van de Holocaust. Het had de massamoord op de Joden niet voorkomen, maar zonder de Joodse Raden zouden er veel minder slachtoffers zijn gevallen. De instelling en de werkwijze van de Joodse Raden lieten zien hoe het totalitaire Naziregime de heersende moraliteit tot volledige ineenstorting kon brengen bij zowel vervolgers als vervolgd en (De Haan, 2018, p. 17-18).

Haar commentaar op het Eichmannproces staat bij veel Israëliërs bovenaan in het collectief geheugen over Arendt. Haar bewering dat het Eichmannproces een show was om dieperliggende politieke problemen van Israël aan te pakken, zagen veel Israëliërs en Joden als harteloos. Het in twijfel trekken van de motieven van de Joodse aanklagers kwam hen als moreel verwerpelijk voor gezien de prominente positie die Eichmann had binnen het Naziregime (De Haan, 2018, p. 16-17). Haar beschrijving van Eichmann als “banaal” persoon sterkte hen in deze mening. Vooral de Joodse gemeenschappen in Duitsland, Israël en de Verenigde Staten wilden er niet aan de gruweldaden van de Nazi’s los te zien van de Joodse identiteit van de slachtoffers. Arendts kritiek op de Joodse leiders in de Joodse Raden leidde

tot een controversie, omdat de Joodse gemeenschap haar kritiek als beschuldiging interpreteerde. De Zionistische Wereldorganisatie, en ook de Amerikaanse Anti-Defamation League namen het initiatief om Arendt inhoudelijk te weerleggen. Zo publiceerde Jacob Robinson een boek gepubliceerd waarin hij Arendts werk aanviel met als doel het te falsifiëren. Op tal van congressen spraken onderzoekers en activisten over “Arendts bizarre verdediging van Eichmann” en verweten haar dat ze het Joodse volk schade berokkent. Enkele zionistische vrienden van Arendt keerden zich tegen haar en verbraken het contact. Ook nu nog doen sommigen haar af als een Jodin die zelf een gebrek aan liefde voor het Joodse volk heeft (De Haan, 2018, p. 18-19).

Arendt en de ultraorthodoxe gemeenschap in Israël

Bij bezoeken aan conservatief georiënteerde gemeenschappen in Israël heb ik een eenduidige afwijzing van het gedachtegoed van Arendt ervaren. Haar kritische analyse van de Joodse Raden in de Shoa en de “banaliteit” van het kwaad die Arendt bij Eichmann waarnam, raken een pijnlijke snaar binnen religieuze en orthodoxe Joodse groepen. Zij beschouwen haar werk als immoreel jegens de Joodse gemeenschap en kunnen niet bevatten hoe een Jodin zo iets kan schrijven. Het leed van de Tweede Wereldoorlog en de geschiedenis van het antisemitisme maakte hen gevoelig voor analyses die betrekking hebben op de Joodse identiteit. De religieuze interpretaties uit de Tenach wegen zwaar mee in het dagelijks leven van orthodoxe Joden. Het verdedigen van hun Joodse identiteit is een belangrijke manier om het religieuze Jodendom levend te houden. Bij een Sjabbatdiner in de ultraorthodoxe wijk Mea Sjarim in Jeruzalem waar ik in augustus 2018 aanwezig was zag ik de realiteit van deze levenswijze. Samen met een Duitse en een Russische medestudent van de universiteit in Tel Aviv ben ik naar het diner gegaan. Dat we als internationale en niet-ultraorthodoxe gasten met een beperkte beheersing van de Hebreeuwse taal welkom waren, betekent dat we binnen de ultraorthodoxe gemeenschap bij de liberale kant van het spectrum waren beland. De locatie van het diner was niet publiekelijk bekend maar toch kon iedereen deelnemen. De opzet van het diner leek aan te tonen dat de rabbijn open stond voor het vervullen van een religieuze functie voor mensen die geen onderdeel uitmaakten van de gemeenschap. Buiten de Hebreeuwse gebeden gaf hij verschillende Engelstalige interpretaties van de gedeeltes van de Thora om een levendige discussie aan te wakkeren. Ondanks de ruimte voor een zekere vorm van academische ontplooiing zullen de leden van deze gemeenschap afwijzend tegenover Arendt staan. De gevluchte Joden uit Europa die in deze gemeenschap terechtkwamen, namen hun levensverhalen en die van de andere Europese Joden met zich mee. In hun nieuwe thuisland Israël konden ze zich vestigen in een Joodse omgeving zonder te hoeven vluchten omwille hun identiteit. De ervaringen en gruwelheden uit de Shoa drukken hun stempel op de ultraorthodoxe gemeenschappen waar zij in Israël deel van uitmaken. Voor de eerste generaties Israëliërs is het verwerken van hun persoonlijke trauma belangrijker dan een kritische blik te werpen op het verleden. Deze ultraorthodoxe Joden kunnen Arendt moeilijk zonder emotionele kadering interpreteren en verwerpen haar gedachtegoed unaniem.

Progressief Israël en Hannah Arendt

De progressieve gezichten binnen de Israëliërs academische wereld en de moderne stromingen van Tel Aviv laten een ander beeld zien. Michal Aharony, een academica die zich richt op politieke filosofie en Holocaust studies, publiceerde in de invloedrijke liberale Israëliërs krant Haaretz een artikel waaruit blijkt dat niet iedereen in Israël Arendts werk verwierpt. Aharony (2019) geeft een genuanceerde interpretatie van Arendt, haar werk is geen teken van immoraliteit of ontrouw aan de Joodse gemeenschap. Die interpretatie lijkt me correct, omdat Arendt nooit morele filosofie heeft willen bedrijven. Haar werk kan aanleiding

geven tot morele kritiek, maar dat is geen reden haar volledige filosofische gedachtegoed te verwerpen. Het rapport over het Eichmannproces is slechts één onderdeel van Arendts gedachtegoed en het laat zien hoe zij accuraat grip weet te krijgen op bepaalde beschouwingen waarvan iedereen zich een voorstelling kan maken. Haar observaties zijn nadrukkelijk gericht op de historische en politieke werkelijkheid en haar analytisch vermogen brengt haar tot grote diepten van complexe problemen.

Deze kenmerken van Arendts filosofie zijn de aanleiding voor een opleving van haar gedachtegoed in progressieve en academische kringen in Israël. Na de eerste Hebreeuwse vertaling van haar werk over het Eichmannproces in 2000 ontstond er meer interesse in haar werk en konden Israëliërs voor het eerst zelf oordelen over de inhoud ervan. Hierdoor kreeg haar werk ook buiten de academische wereld meer invloed en werden meer boeken vertaald. De Israëliërs die zich niet identificeren als religieus en zich aan de linkerkant van het progressieve politieke spectrum bevinden zijn milder over Arendts werk en zien het soms zelfs als inspiratie voor de toekomst van Israël. Het gebrek aan identiteitspolitiek, dat kenmerkend is voor Arendts aanpak, spreekt deze groep aan. De progressieve Israëlische politiek probeert een tegengeluid te geven aan de traditionele stemmen binnen de Israëlische samenleving die anders dan Arendt de Joodse identiteit vooropstellen. Het streven om het Palestijnse conflict te beëindigen en gelijke rechten aan minderheden binnen Israël toe te kennen is onderdeel van de progressieve agenda binnen de Israëlische politiek. Deze poogt de invloed van religieuze elementen in te dammen en propageert een perspectief dat verder gaat dan een Joodse kadering. Arendts filosofie en haar latere pleidooi voor een binationale staat zijn een inspiratiebron voor Israëliërs die zich niet als religieus actief classificeren en hun Joodse identiteit niet religieus funderen. De waardering voor Arendt is vooral groot in Tel Aviv, de avant-gardistische stad van Israël die in het land bekend staat als “progressieve bubbel”. De vele koffiebars, restaurants en cafés die de stad rijk is zijn een inspiratiebron voor kunstenaars, designers en intellectuelen die het “wiel” van Israël opnieuw willen uitvinden. De stad is een plek waar de Israëlische discussiedrift zich vrij kan bewegen en grootschalige protesten tegen het regeringsbeleid niet uitzonderlijk zijn. Arendts levensloop is op bepaalde vlakken vergelijkbaar met de ontwikkelingen binnen Tel Aviv. Na haar vertrek uit Duitsland naar Frankrijk en uiteindelijk haar vlucht naar New York moest ze zich telkens opnieuw uitvinden. Iedere vestigingsplaats bracht nieuwe onzekerheden en uitdagingen mee. Dat is ook te zien in Tel Aviv, de moderne Hebreeuwse stad waar mensen niet enkel op orthodox religieuze wijze samenleven. Sinds de oprichting moest de stad zich steeds opnieuw uitvinden om in te spelen op de politieke situatie. Zijn turbulente geschiedenis heeft een dynamisch proces in gang gezet van transformatie en het opnieuw structureren van stad en inwoners. De importantie van pluraliteit toont zich in dat ieder individu met zijn specifieke kenmerken bijdraagt aan de ontwikkeling van de stad en mogelijkheden inbrengt een betere toekomst kunnen creëren. Identiteit is in deze context geen statisch fenomeen; de veranderende bevolkingssamenstelling en maatschappelijke structuur, kortom de pluraliteit die tot in alle domeinen van het leven reikt, sturen de “ziel” van de stad. Telkens als er iets nieuws gebeurt, ontstaan er nieuwe kansen voor toekomstig handelen, die net als in Arendts filosofie van belang zijn voor de stad Tel Aviv.

Het belang van Arendt

De belangrijkste les die we kunnen trekken uit de reacties op Arendt is dat één publicatie niet de reden kan zijn om het complete gedachtegoed van een auteur te verwerpen. Hoewel de controverse rond Arendt zich grotendeels beperkt tot haar boek over het Eichmannproces is dat boek doorslaggevend voor haar negatieve imago in Israël. Door haar als immoreel persoon zonder liefde voor het Joodse volk te zien, blijft buiten beeld dat Arendt zich tijdens de oorlog actief inzette voor de jeugdimmigraatie naar Palestina en pleitte voor het creëren van een Joods

thuisland. Na de stichting van de staat Israël liet zij zich kritisch uit over de opbouw van het land en de problemen die dat zou opleveren. Zij verwierp hierbij Israël nooit in zijn geheel zoals dat sommige Chassidische gemeenschappen dat wel doen. Arendt is een filosofe die haar gedachten liet gaan over de realiteit waarin ze leefde en ook inzag dat bepaalde oplossingen politiek niet haalbaar zijn of tot problematische scenario's leiden. Zij combineerde haar scherpe denkvermogen met een groot bewustzijn van de tijd waarin ze leefde en werd nooit een puur idealistische denker in een ivoren toren. Controverses die haar gedachtegoed uitsluitend moreel beoordelen dienen deze kant van Arendt niet te overschaduwen. Haar levenservaringen zorgen ervoor dat Arendt bewust is van de onderwerpen die ze bespreekt. Het is des te indrukwekkender dat ze door al deze moeilijke periodes op het scherpst van de snede is blijven schrijven. Ze nam altijd stelling in de ontwikkelingen van haar tijd om zo een sociaal geëngageerde denker te worden.

De jongere generaties in Israël hebben meer vat op Arendt dan hun ouders en grootouders, voor wie het een grote opgave is haar werk als op zichzelf staand te lezen. De gevoelige snaar die haar gedachtegoed raakt bij de oudere Israëliërs confronteert hen met het moeilijke verleden. De jonge generatie heeft echter steeds meer behoefte aan een manier om het collectieve trauma een plaats te geven. De historische gebeurtenissen uit de Shoa hebben diepe wonden geslagen die door de generaties heen voelbaar zijn. Arendt kan als Joodse denker deze jonge groep een uitweg bieden en met haar kijk een perspectief geven dat verder gaat dan het hebben van een bepaalde identiteit en de daarbij horende geschiedenis. De bijzondere uitdagingen die verbonden zijn aan het Joods-zijn gaat Arendt niet uit de weg waardoor ze een filosofie aanbiedt die relevant is voor de Joodse wereld zonder deze identiteit als absoluut uitgangspunt te hanteren. Het jonge Israël zal in de toekomst het gedachtegoed van Arendt wellicht nog vaak analyseren om het land verder te moderniseren en een duurzame structuur voor het zionistische ideaal te ontwikkelen dat aan de wensen van jonge Israëliërs kan voldoen.

Conclusie

Hannah Arendt besteedde veel aandacht aan de ontwikkelingen die haar beïnvloedde in de periode van instabiliteit en Jodenvervolging in Europa. Ze maakte zich hard voor actie vanuit de Joodse gemeenschap tegen het opblazende antisemitisme. Haar werk voor de jeugd-*Aliyah* beweging en het helpen van andere Joden laten een activistische Arendt zien die zeer bewust was van het grote onrecht dat de Joden werd aangedaan. Buiten de emotionele lading die deze periode voor haar had, verloor Arendt een goede overpeinzing niet uit het oog. Ze was zich er gedurende haar onzekere bestaan in Europa van bewust dat er diepere oorzaken waren voor de Shoah en dat het niet een losstaand proces maar een historische kristallisatie was. De turbulentie in deze periode stelde haar niet in staat om hier een diepgaande analyse van te maken. Toch sprak ze zich wel uit tegen een te veralgemeniseerde kijk op Jodenhaat als “eeuwige aanwezigheid” zoals omschreven door Herzl. Ze had een genuanceerdere blik op het zionistische project dan de revisionisten die door de verschrikkingen in Europa meer steun kregen. Arendt zag de noodzaak in van een Joods tehuis maar vond dat de zionistische beweging te voorbarig handelde in Palestina. Een betere politieke visie en samenwerking met omliggende landen waren nodig om het zionistische project tot een succes te maken.

Arendt nam de zwaarte van haar tijd mee naar de Verenigde Staten. Ze verliet weliswaar het continent waar zich een catastrofe afspeelde, maar de gebeurtenissen in Europa bleven invloed hebben op haar leven. Het nieuws over de Jodenvervolging in Europa raakte Arendt en de gevluchte Joden in New York diep. De nieuwe omgeving stelde hen wel in staat om vanuit vrijheid te reflecteren op de Shoah en actief bij te dragen aan het zionistische project. Voor Arendt was dit het moment om een systematisch onderzoek te beginnen naar het antisemitisme in Europa en de totalitaire staatsvorm. Dat vormde de basis voor haar werk *The Origins of Totalitarianism*. Arendts beschreef het antisemitisme hierin als een sociaal-politiek fenomeen. Door in de geschiedenis van de Joodse gemeenschap te duiken zag ze dat antisemitisme de Joden al voor de moderne tijd op sociaaleconomisch vlak vaak buiten de samenleving plaatste. De uitsluiting van Joden in veel economische sectoren zorgde ervoor dat zij actief werden op de geldmarkt. Dit creëerde welvaart voor de Joodse gemeenschappen waarmee zij de levenswijze van de adel en zijn oorlogsdrijf konden bekostigen. De hofjoden verkregen via deze transacties ook de mogelijkheid om invloed uit te oefenen en de belangen van hun gemeenschappen te verdedigen. Zij waren niet alleen kredietverstrekkers voor de adel maar ook politieke leiders van hun gemeenschappen. Bij de ineenstorting van het feodale stelsel en de overgang naar de natiestaat ontstond dezelfde verhouding. Joden traden als staatsbankiers op om de nieuwe overheden van financieel vermogen te voorzien. Zij kregen hiervoor slechts beperkte rechten terug die Joodse staatsbankiers als groot politiek succes zagen. Arendt zag dat er bij deze bankiers niet alleen een politiek altruïsme speelde, maar ook een strategisch financieel eigenbelang. De opkomst van het imperialisme en het kapitalistische systeem beconcurrerde Joden op de kapitaalmarkt en verdreef hen uit hun klassieke sociaaleconomische functie. Het Joodse volk, dat de steunpilaar was geweest voor relatieve politieke stabiliteit en financiering, werd nu gezien als vermogende gemeenschap zonder enige “functie”. Met een anti-Joodse ideologie probeerde men hier betekenis aan te geven wat later uitkristalliseerde in de basis van de politieke ideologie van de Nazi's.

Het moderne antisemitisme is de schakel waarin Arendts gedachtegoed over het zionisme en het Joodse bankwezen samenkomen. Haar historische analyse van het antisemitisme toonde aan hoe een middeleeuws religieus vooroordeel zich in de sociaaleconomische structuur van de Europese landen verwickelde. Hofjoden en Joodse staatsbankiers raakten betrokken bij de financiën van vorstenhoven en natiestaten zonder volledige emancipatie te krijgen. De Jodenhaat kreeg een modern karakter en baseerde zich niet enkel meer op religieuze

complottheorieën maar beschouwde de Joden vanuit hun economisch welvarende positie waaraan geen politieke vertegenwoordiging en sociale “importantie” verbonden was. Het Joodse bankwezen speelde zonder hier zelf schuld aan te hebben een belangrijke rol in het beeld dat van Joden ontstond. Dit stereotype resulteerde in de opkomst van een politiek antisemitisme. De steun voor de zionistische beweging nam door de gevolgen van de Shoa en het oplaaierende antisemitisme toe. De zionistische politiek kwam in een stroomversnelling terecht en stichtte in 1948 de staat Israël. Het antisemitisme beïnvloedde de economische positie van Joden in Europa dusdanig dat een sociaaleconomisch stereotype ontstond dat aan de basis kwam te staan van politieke Jodenhaat. Dit gaf op zijn beurt een impuls aan het zionistische project. Het Joodse bankwezen speelt in Arendts werk geen directe rol in haar analyse van het zionisme. De centrale plek die het inneemt in de opkomst van het moderne antisemitisme maakt het echter wel een economische sector die zo hevig gestereotypeerd werd dat Joden enkel een sterker verlangen kregen naar het stichten van een eigen thuisland.

Het feit dat Arendt kritisch reflecteerde op actuele kwesties en zich niet in een keurslijf plaatste, maakte haar meerdere malen tot hoofdpersoon van controverses. In plaats van op bepaalde categorieën en indelingen af te gaan, probeert Arendt de onderliggende oorzaken en mechanismen van fenomenen bloot te leggen. Een gedegen historisch onderzoek speelt daarin een belangrijke rol. De mogelijkheid dat er ‘ongewenste’ patronen aan het licht komen gaat ze niet uit de weg. Veel Joodse gemeenschappen verwerpen Arendts werk omdat ze het een immorele behandeling van de Joodse geschiedenis vinden. In plaats van haar werk als ‘verraad’ van haar Joods-zijn te duiden is het tegengestelde waar. Het is een nobele aanpak die als vruchtbaar begin kan dienen voor een toekomstige indeling van de maatschappij en de dynamiek van de betrekkingen tussen bevolkingsgroepen aantoont. Arendt dient de Joodse gemeenschap juist door steeds dichterbij de kern van problemen te komen die relevant zijn voor deze groep. Ze geeft hiermee het startschot voor een verbetering van de positie van Joden in de maatschappij.

Ook voor de toekomst van Israël is haar werk van grote relevantie. De verschillen tussen de Joden die van over de hele wereld samenkwamen is tot vandaag de dag een bron van spanningen in de Israëlische samenleving. Het opnieuw moeten uitvinden van een ‘nationale ziel’ en een Israëlische identiteit heeft daarom een prominente plaats in de Israëlische politiek. De verschillen tussen religieuze en seculiere Israëliërs vragen om een pluralistische aanpak die verder kijkt dan alleen identiteit en probeert verschillen te overbruggen. Het Joodse karakter van Israël hoeft daarbij niet verloren te gaan als het een duurzame politieke organisatie van het land niet in de weg staat. De inwoners van het land kunnen hun identiteit dan een passende plaats kunnen geven en individueel vrij kunnen beslissen hoe ze ermee willen omgaan net zoals Arendt dat deed. De recente ervaring van de filosofie van Hannah Arendt in Israël geeft een nieuwe impuls om de status quo vanuit een nieuwe frisse blik te bekijken. Haar werk mag op geen enkel front vergeten worden. De kritische reflecties van Arendt zullen ons namelijk nog vaak voor het blok zetten.

Bibliografie

- Aharony, M. (2019, 11 mei). Why Does Hannah Arendt's 'Banality of Evil' Still Anger Israelis?. *Haaretz*. Geraadpleegd van <https://www.haaretz.com/>
- Arendt, H. (1398-1939). *Antisemitismus*. Ongepubliceerd manuscript. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1941, 26 december). Ceterum censeo...*Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1942a, 6 maart). Wie vormen het 'Comité voor een Joods Leger'? *Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1942b, 22 oktober, 6 november & 20 november). De crisis van het zionisme. *Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1943a, januari). We Refugees. *Menorah Journal*, 31, p. 74.
- Arendt, H. (1943b, februari). *The Crisis of Zionism*. Ongepubliceerd manuscript. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1944a, 25 augustus). Nieuwe voorstellen voor toenadering tussen Joden en Arabieren. *Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1944b, 3 november). 'Vrij en democratisch'. *Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (1945, 16 maart). Overeenstemming tussen de volken in het Midden-Oosten, een basis voor Joodse politiek. *Aufbau*. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Arendt, H. (2017). *The Origins of Totalitarianism*. Londen, VK: Penguin Books. (Origineel gepubliceerd in 1951).
- Balfour, A.J. (1917). *Balfour Declaration*. Geraadpleegd van <https://unispal.un.org/unispal.nsf/0/e210ca73e38d9e1d052565fa00705c61?OpenDocument>
- Baron, S. W. (1938). The Jewish Question in the Nineteenth Century. *The Journal of Modern History*, 10(1), 51-65
- Birnbaum, N. (1893). *Die nationale Wiedergeburt des jüdischen Volkes in seinem Lande, als Mittel zur Lösung der Judenfrage: ein Appell an die Guten und Edlen aller Nationen*. Wenen: Buchdruckerei "Wiener Allgemeine Zeitung".
- Breaking the Silence (2020). Organization. Geraadpleegd van <https://www.breakingthesilence.org.il/about/organization>
- De Haan, I. (2018). Voorwoord. In H. Arendt (2018). *Eichmann in Jeruzalem: De Banaliteit van het Kwaad* (W. J. P. Scholtz, Vert.). Amsterdam: Olympus.
- Garfinkle, A. (1999). *Politics and Society in Modern Israel: Myths and Realities*. Abingdon, UK: Routledge.

- Goldman, S. (2018, 30 november). David Ben-Gurion Asks 51 Jewish Scholars: 'Who Is a Jew?'. Geraadpleegd van <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/david-ben-gurion-who-is-a-jew>
- Herzl, T. (2010). *The Jewish State*. London, UK: Penguin Books. (Origineel gepubliceerd 1886)
- Herzog, B. (2019). Presenting Ethnicity: Israeli Citizenship Discourse. *Contemporary Review of the Middle East*, 6(3-4), 383-394.
- Kantor Center for the Study of Contemporary European Jewry (2020). *Antisemitism Worldwide: 2019 and the beginning of 2020*. Geraadpleegd van https://en-humanities.tau.ac.il/sites/humanities_en.tau.ac.il/files/media_server/humanities/kantor/Kantor%20Center%20Worldwide%20Antisemitism%20in%202019%20-%20Main%20findings.pdf
- Klug, B. (2003). The collective Jew: Israel and the new antisemitism. *Patterns of Prejudice*, 37(2), 117-138.
- Kohn, J. (2007). Voorwoord: Een Joods leven: 1906-1975. In: H. Arendt (2008). *Joodse essays* (H. Schreuder, Vert.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.
- Kornberg, J. (1993). *Theodor Herzl: from Assimilation to Zionism*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Levush, R. (2019). *Israel: Military Draft Law and Enforcement*. Geraadpleegd van <https://www.loc.gov/law/help/military-draft/israel-military-draft.pdf>
- Meretz (2020). The "Four Point Plan" for Initiating the Peace Process. Geraadpleegd van <https://meretz.org.il/english/four-point-plan-initiating-peace-process/>
- Pascali, L. (2016). Banks and Development: Jewish Communities in the Italian Renaissance and Current Economic Performance. *Review of Economics and Statistics*, 98(1), 140-158.
- Passerin d'Entreves, M. (2019, Jan 11). Hannah Arendt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd van <https://plato.stanford.edu/entries/arendt/>
- Path to Peace (2020). About us. Geraadpleegd van <https://www.pathtopeacewall.com/aboutus>
- Peace Now (2020). Who We Are. Geraadpleegd van <https://peacenow.org.il/en/about-us/who-are-we>
- Ravitzky, A. (1989). Exile in the Holy Land: The Dilemma of Haredi Jewry. In Peter Y. Medding (Ed.), *Studies in Contemporary Jewry Volume V: Israel, State and Society 1948-1988*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Rouso, R. (2020). Thoughts on Israeli Kitchen and Identity. *Telavivian Journal*, 1, 4-5.
- Rubin, G. (2015). From Federalism to Binationalism: Hannah Arendt's Shifting Zionism. *Contemporary European History*, 24(3), 393-414.
- Schippers, J. L. (2005). Israël/Palestina: een binationale staat als oplossing? *Internationale Spectator*, 59(1), 30-34.
- Shlaim, A. (2016). The Rise and Fall of the Oslo Peace Process. In L. Fawcett (Ed.), *International Relations of the Middle East*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Staff, T. (2020, 24 februari). Netanyahu, Israeli officials meet with US mapping team for West Bank annexation. *The Times of Israel*. Geraadpleegd van <https://www.timesofisrael.com/>

Waxman, C. I. (1987). Messianism, Zionism and the State of Israel. *Modern Judaism*, 7(2), 175-192.

Wistrich, R. (2004). Anti-Zionism and Anti-Semitism. *Jewish Political Studies Review*, 16(3/4), 27-31.

Yonah, Y. (2005). Israel As a Multicultural Democracy: Challenges and Obstacles. *Israel Affairs*, 11(1), 95-116.

Young-Bruehl, E. (2005). *Hannah Arendt: Een biografie* (H. Groen & G. Went, Trans.). Amsterdam: Uitgeverij Atlas.